

# A VIDÉK KÖZHASZNA

## A „Párbeszéd a vidékért” mozgalom lakossági fórumainak tapasztalatai

2005. május 4–13. között lakossági fórumokon 17 helységben mutatta be a „Párbeszéd a vidékért” mozgalom programtanácsa „A vidéki Magyarország jövője” című vitaanyagot, amely tartalmazta Glatz Ferenc vitaindító tanulmányát, valamint a munkacsoport-vezetők (Rechnitzer János, Bedő Zoltán–Udovecz Gábor, Németh Tamás–Csete László–Láng István, Csatári Bálint, Kovács Katalin, G. Fekete Éva) által készített összefoglalókat. (Megjelent az Ezredforduló 2005/1–2. számában.) A 17 helységből 5 nagyváros, illetve annak akadémiai központja volt a fórumok vendéglátója (Pécs, Győr, Szeged, Miskolc, Debrecen). A nagyvárosok mellett a környező községekben és falvakban rendezték a fórumokat. A rendező az MTA Társadalomkutató Központja (a programtanács titkársága), valamint a helyi polgármesterek, illetve civil szervezetek voltak. A fórumokon – mind a városokban, mind a falvakban – kis számban helyiek, nagy számban környékbeliek jelentek meg. A 17 vitán 1500 résztvevőt regisztráltak. Az 1500 fő társadalmi megoszlása: 219 polgármester, több mint 300 falugazda, területszervezési szakember, 150 helyi értelmiségi (köztük tanárok, orvosok, közművelődési szakemberek), több száz gazdálkodó stb. Az üléseken – néha a legkisebb faluban is – megjelentek a térség parlamenti képviselői, közöttük elsősorban a két nagy párt, a Fidesz-MPSZ és a Magyar Szocialista Párt, de MDF-es, SZDSZ-es és független képviselők is.

A lakossági fórumokon az elnökön kívül a programtanács 7–12 tagja vett részt, a vitákat minden esetben a programtanács szakértő tagjai (Alföldi László, Bedő Zoltán, Csáky Csaba, Csatári Bálint, Enyedi György, G. Fekete Éva, Horn Péter, Keresztes Sándor, Kerekes Sándor, Kovács Katalin, Mészáros János, Rechnitzer János, Varga Gyula, Csete László, Németh Tamás, Ligetvári Ferenc, Udovecz Gábor, Klement Zoltán, Király Zoltán) vezették. A fórumokon a kérdésekre az elnök mellett a megjelent területfejlesztési, agrár-, vízgazdálkodási szakemberek, közöttük több akadémikus válaszoltak. A vitákról magnófelvétel, illetve emlékeztető készült. A technikai háttérről (postázás, szervezés, hangfelvételek, étkezés-szállás megszervezése) az MTA Társadalomkutató Központ gondoskodott a programtanács megbízásából (igazgató: Balogh Margit).

A fórumokon Glatz Ferenc elnök és a programtanács akadémikus-szakértő tagjai ismertették a program céljait. „A vidéki Magyarország jövője” című vitaanyag és a 6 szakbizottsági helyzetelemzés minden résztvevő rendelkezésére állt. Az önkormányzatok, a parlamenti képviselők, a mozgalomhoz csatlakozott civil szervezetek, az interneten jelentkezők ezeket a szövegeket megkapták. A viták után Glatz Ferenc és Csatári Bálint külön-külön elkészítették a konkrét kérdésekben kifejeződött álláspontokat, javaslatokat. Alább a Glatz Ferenc által készített „A vidék közhaszna” című összefoglalást közöljük.

Az Ezredfordulóban legutóbb (2005/1–2. sz.) „A vidéki Magyarország jövője” címen és most „A vidék közhaszna” címen közölt szöveg képezi az „Összefogás a vidékért. Charta a vidékért” c. dokumentumot.

Ez év június 27-én azután a Párbeszéd mozgalom programtanácsa átadta a vidékpolitikai dokumentumokat a miniszterelnöknek, bízva abban, hogy a parlamenti pártok, illetve a kormány megalapozza – még ebben a parlamenti ciklusban – a hosszú távú vidékpolitika intézményrendszerét.

## I. VIDÉKPOLITIKA

1. A vidék sokkal többet nyújthat az országnak, mint amit elvárunk tőle. Tudatos vidékpolitikára szükség van, mert a vidék közhaszna korunkban mind nagyobb lesz. Magyarország területének 80%-a vidékies térség, e térségben lakik az ország lakosságának 50%-a. A vidék egyrészt az ország egésze előtt álló hosszú távú célok megvalósulásának színtere, másrészt az ország egésze számára – így a városi társadalom számára is – új lehetőségeket kínál. A vidékpolitika célja ezért elsődlegesen a vidéken élő emberek életminőségének javítása, azaz a lakóhelytől független esélyegyenlőség biztosítása.

De célja a tudatos vidékpolitikának az ország területén élő növény- és állatvilág, a talaj, víz, mint élő környezet és az épített környezet karbantartása is.

Az új vidékpolitika vezérelvét a „Párbeszéd” vitáiban így fogalmaztuk meg: a vidék sokkal többet nyújthat az országnak, mint amit ma elvárnak tőle.

2. A vidék közhasznát tudatosítani kell az ország egész lakosságában. A vidék közhaszna a következőkben nyilvánul meg:

a) Az egészséges életkörülmények, a természetközeli élet és a szabad lakhelyválasztás biztosítása.

b) A vidéken élő emberek lehetnek az ország területének természeti és épített környezeti értékeinek gondozói.

c) A vidék az egészséges élelem megtermelésének színtere.

d) A vidéki térségekben kiaknázható megújuló energiaforrások, ezen belül is a bioenergia, mind nagyobb szerepet kapnak az ország energiaellátásában.

e) Tartalék terület a kisvállalkozások (ezen belül is a szolgáltatás és a kis sorozatgyártásra szakosodott üzemek) elhelyezésére.

f) A második lakóhely, a kikapcsolódás, az egészségi regeneráció színtere.

g) Az ország peremterületeinek határokat átlépő kapcsolatrendszere, az egész magyar állampolgári közösség regionális integrációjának biztosítója. (Az Ausztriával, Szlovákiával szomszédos vidéki térségekben ez máris érvényesül, Romániával, Horvátországgal kialakulóban van, Szerbiával kívánatos a kapcsolatrendszer építése.)

h) Az ország peremterületein élők biztosítják a határok másik oldalán lakó magyar kisebbségekhez a magyar-magyar kapcsolatok alapjait.

Mindezek alapján szükségesnek látjuk, hogy a magyar társadalom minden szinten szem előtt tartsa a vidék fejlődését, és a politikacsinalás a vidékpolitikát preferenciái közé sorolja. A „Párbeszéd” ezt így fogalmazta meg: a vidék gazdagítása hozzájárul az ország minden állampolgárának gazdagságához.

3. Szükséges, hogy a vidékpolitika országos tényezői tisztázzák a *politikai pártok szerepét* az új vidékpolitikában. A politizálás és a politika a rendszerváltás felgyorsulásának éveiben (1989–1994) felértékelődött. A többpárti demokrácia kiépülése szerencsés volt. Az is szerencsés, hogy a pártok programjaiban helyet kapnak az állam és a nemzet előtt álló, hosszú távon mindnyájunk életét meghatározó témák. Így a vidék is. Félő azonban, hogy a többpárti politikai rendszer szereplői a szavazatok megnyerésére teszik elsősorban a hangsúlyt, ami részben megalapozatlan ígéretésekre, részben a másik fél lejáratására készlet. Ezek a jelenségek magyarázzák, hogy a vidéki lakosság körében a politikai-közéleti aktivitás csökken. Ezzel magyarázható az is, hogy a vidéki fórumokon a legnagyobb elismerést az a mondat kapja: „A vidék ma már nemcsak árvíz, nemcsak aszály, hanem politika sújtotta terület is.” Nehéz megértetni az emberekkel, hogy a politika nélkül nem lehet okos szabályozókat, hatékony esélyharmonizációt teremteni. Kívánatos volna, ha a politikai pártok a maguk vidékpolitikai programját kidolgoznák, és politikai-társadalmi fórumot találnának arra, hogy e programokban kiemeljék az egymást erősítő és egyetértő javaslatokat. „A Tiszának partjai vannak és nem partjai” – ez a mondat ma a vidéki lakossági fórumok egyik legnépszerűbb mondatává lett. Az új vidékpolitika sikerességének politikai feltétele egy olyan fórum létrehozása (Nemzeti Vidékpolitikai Tanács), amelyen a különböző politikai pártok szembesíthetik elképzeléseiket és megegyez-

nek preferenciákban, feladatokban és azok kölcsönös támogatásában. Így képzelhető csak el egy hosszú távú, több választási perióduson is átívelő vidékpolitikai program megalkotása és végrehajtása. Így biztosítható, hogy négyévenként nem változnak a preferenciák, nem változnak a szereplők, és így biztosítható egyfajta folyamatos és állandó korrekció, amelyben természetesen a mindenkori ellenzék játssza a főszerepet.

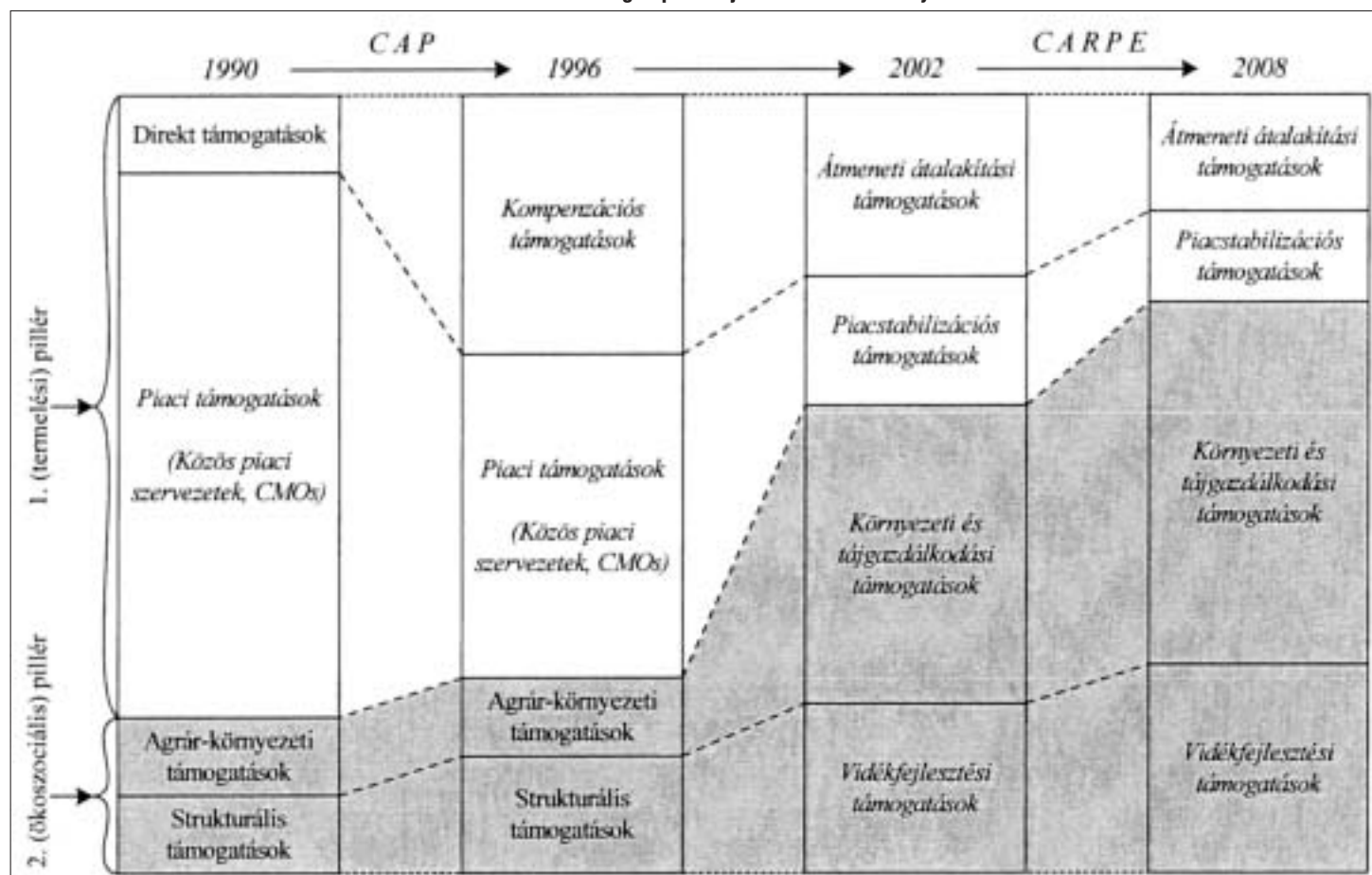
4. A *vidéki* térségek társadalmi, gazdálkodási, kulturális sajátosságainak Európa-szerte hiányzik a *politikai képviselő*. (Vonatkozik ez a szűkebben vett mező- és erdőgazdálkodásra, mind az élelemtermelés, mind a környezetgazdálkodás területén.) A pártokra épülő parlamenti demokrácia képviselői rendszere Európa-szerte bevált rendszer. A kollektív – etnikai, vallási, érdek-képviselői stb. – érdekeknek azonban hagyományosan nem tud helyet biztosítani a politikai fórumokon. Európa több államában a felsőház, illetve a tartományok képviselői háza pótolja a pártokra épülő parlamenti demokrácia ezen hiányosságát. Ezért meggondolandó Magyarországon is egy olyan parlamenti fórum működtetése, amelyik a politikai pártok mellett a *kollektív érdekképviselő színteréül* kínálkozik. (Jellemző, hogy a vidéki lakosok körében legerősebb a magyar választási rendszer bírálata, nem tartják kielégítőnek a listás választásokat, követelik a választási körzetek „egyéniítését”.) A politikai pártoknak meg kell fontolniuk: a vidék sajátos konfliktusait beemeljék-e pártprogramjukba, és tekintsék-e a konszenzusos politika területének. Legalább a következő 15 évre.

5. A *„vidék fogalma”* más területeket fed le az európai és mást a magyarországi normatíva szerint. Nyugat-Európában vidék alatt azokat a térségeket értjük, amelynek lakossága 120 fő/km<sup>2</sup> alatt van, vagy amelyiken a mező- és erdőgazdálkodás a helyi lakosság foglalkozásában döntő. A nyugat-európai vidékfogalom nem rögzít lényeges életszínvonalbeli (anyag és szellemi) különbségeket, mert Nyugat-Európában az elmúlt 80 esztendőben a vidéki és városi élet között fokozatos közeledés ment végbe. Sőt ma Nyugat-Európában már a városban és vidéken (falun) élők életminőségbeli azonosságáról beszélhetünk.

Magyarországon (és Kelet-Európában általában) a fővárosok és nagyvárosok (Magyarországon ún. megyei jogú városok) kívüli térségek fejlődése 1920 után megtorpant. Ezért is a „vidéki” jelző életminőségbeli elmaradottságot is jelent. A magyarországi hosszú távú vidékpolitika első számú célja, hogy a nagyvárosokon kívüli terek általános fejlesztését célul tűzze ki.

Cél, hogy a vidéki jelző pejoratív, lenézést is magában foglaló jelentése eltűnjék. A mai magyar vidéken élő ember ezt a lenézést megkülönböztetést súlyosabbnak tartja, mint lakóhelye infrastrukturális alulfejlettségét, kulturális intézményi elmaradottságát. Generációs távlatban érhetjük el, hogy a vidéken élő emberek büszkék legyenek vidéki volt-

1. ábra. Az EU közös agrárpolitikájának átalakítási folyamata



Forrás: Előtanulmányok az új magyar vidékpolitikai stratégia tudományos megalapozásához. (Témavezető: dr. Csatári Bálint.) Kecskemét, 2004. I. kötet, 120. o.

jukra, ahogy a városi ember is az. Legyen büszke arra, hogy civilizációs, higiénikus egyenlősége mellett életmódjában, beszédakcentusában, étkezésében, szokásrendszerében a társadalmon belül „másságot” képvisel. Ez a lelki emancipálódás a feltétele annak is, hogy a vidéki emberben megszűnjék a városiak gyakori leszólása vagy az irántuk érzett irigység.

6. Az új vidékpolitika céljai közé tartozik: *a vidéki térségeken az életminőség javítása*, s ennek részeként az, hogy a vidéken élő ember kihasználva az új tudományos-technikai fejlődés eszköztárát, a városi emberhez hasonlóan tájékozott legyen, azonos kulturális szinten élhessen. *A vidéki ember lelkileg is emancipálódhasson a városihoz.* A vidéki életkörülmények között még így is sokkal nagyobb szellemi és anyagi ráfordítás szükséges a városihoz hasonló egyéni teljesítmények eléréséhez.

7. Az Európai Unió tagállamai *új esélyegyenlőségi politikára* kényszerülnek. Az unióba a polgárok kollektív úton – azaz a nemzetállam keretében – fizetik be adójukat. Amennyiben az állam polgárainak egyik része gyenge adófi-

zető, annyiban a nemzetállam erős adófizetőinek kell többet teljesíteniük. Az unió tagállamai tehát terület- (illetve vidék)-fejlesztési politikával is igyekeznek azt elérni, hogy az ország minden területén, lakhelytől függetlenül biztosítsák az esélyegyenlőséget.

8. Az Európai Unió kiemelt szinten kezeli a *természeti környezet karbantartását* és ennek érdekében környezetbarát agrárpolitikát, és aktív környezetgazdálkodást hirdet. Már most is, de még inkább 2007 után az Európai Unió legnagyobb költségvetési egységében, az agrár- és vidékfejlesztési büdzsében mind nagyobb helyet adnak a tájgazdálkodásnak, a környezetkímélő élelmiszer-termelésnek és a vidékfejlesztésnek. Ezeket a támogatásokat nem a nemzetállami kormányok, hanem a helyi termelők, kutatói és lakossági közösségek kaphatják meg pályázatok útján. Az egész állampolgári közösség érdeke, hogy ezekhez az uniós pénzekhez hozzájussunk. Az új vidékpolitika megerősítheti a *helyi termelői (vállalkozói), kulturális közösségeket, amelyek így képesek lesznek az uniós támogatások megszerzésére.*

9. A magyarországi vidékpolitika legfontosabb része egy *hosszú távú vidékfejlesztési terv* kialakítása, amelynek eredménye lehet a nyugat-európaihoz hasonlóan a vidéki és városi térségek emberi élet- és a természeti környezet minőségének közelítése. A magyarországi vidékfejlesztés előre jelezhetően 15 éves programot tartalmazzon, amely igazodjék a Nemzeti Fejlesztési Tervhez, illetve az európai uniós tervezési időszakokhoz. Első periódusa a 2007–2013 közötti időszak legyen.

10. Különbséget kell tenni *vidékpolitika* és *vidékfejlesztés* között.

a) *A vidékpolitika a vidékies térségekben és azok érdekében folytatott közéleti és politikai aktivitás összessége.*

A vidékpolitika ezért is magában foglal tudatos területfejlesztést, infrastruktúra-fejlesztést, oktatást, közművelődést, közlekedést, szociálpolitikát etc. A vidékpolitika tehát *a különböző ágazati politikák összhangját* kívánja. Ezért is szükségesnek látszik, hogy az aktív vidékfejlesztési periódusban – azaz a következő 15 esztendőben – tárcaközi intézmények biztosítsák a vidék preferenciáját.

A vidékpolitika különböző szintjeiről beszélünk: országos (állami), lokális (önkormányzati) és vállalkozói szintekről. Az *országos vidékpolitika* intézményei: kormányzat, az országgyűlés bizottságai és az országos civil szervezetek. A *lokális vidékpolitika* intézményei: a régiók (megyék), kistérségi társulások, önkormányzatok (a későbbiekben az önkormányzatok nélkül maradt települések) és a községek választott képviselői és lakói. A *vállalkozók „vidékpolitikai”* aktivitása az egyéni és társulásos vállalatok hasznára alapozott mező-, erdő- és vízgazdálkodási és ipari üzemek. Sajátos helyet foglalnak el ez utóbbiak között az egészséggel, művelődéssel kapcsolatos szolgáltatások, a turizmushoz, kikapcsolódáshoz kötődő új típusú vállalkozások.

A vidékpolitika, mint tárcaközi tevékenység, kapjon helyet a Miniszterelnöki Hivatalban (vidékpolitikai kabinet), illetve az országos területfejlesztést végző tárcánál.

b) *A vidékfejlesztés a vidéki térségekben megvalósított konkrét projekt-tevékenység.* Míg vidékpolitika esetében beszélhetünk országos szinten vidékpolitikáról, addig a vidékfejlesztés mindig térségekre, illetve embercsoportokra, valamint természeti és épített környezetegyüttesekre vonatkozik. A vidék természeti és társadalmi, illetve földrajzi tagoltsága miatt területenként eltérőek a vidékfejlesztés céljai. Ezért egy országos vidékfejlesztési tervnek csakis a lokális fejlesztések pontos felmérésén szabad alapulnia.

Meg kell különböztetni azokat a normatívákat (feltételeket), amelyeket az ország minden térsége, illetve az ott lakó állampolgárok mindegyike élvez. Ehhez képest kell megfogalmazni a vidékies térségek konkrét fejlesztési terveit. Meg kell tehát különböztetni a *fenntartást* és a *fejlesztést*.

Kívánatos, hogy a vidékfejlesztést egy államigazgatási-kormányzati egység tartsa kézben, amelyik a napi fejlesztés

adminisztratív összehangolója. Ennek intézménye legyen a Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM), amely biztosítja a kompatibilitást az európai fejlesztési projektekkal. (E fejlesztések első számú forrásai ugyanis az európai uniós programok lehetnek.)

Egy hosszú távú vidékpolitika kiemelt feladata az ország különböző térségeiben (kistérségekben) a helyi fejlesztési tervek megalkotása. Szorgalmazni kell tehát a regionális, a kistérségi, sőt a községi (falu) szintű területfejlesztések és községi stratégiák megalkotását. Fejlesztési támogatásban csak olyan térségek és községek részesüljenek, amelyeknek szakmailag megalapozott község-, illetve térségi fejlesztési tervük van. (Jól használhatók ezen lokális fejlesztési stratégiákhoz a Sapard-program pályázataihoz elkészített tervek.)

Új „Nemzeti Vidékfejlesztési Terv”-re van szükség, amely része a Nemzeti Fejlesztési Tervnek a 2007–2013 közötti időszakban.

11. *A vidék tagoltságáról és a vidékpolitika decentralizáltságáról.* Magyarország területe *földrajzilag igen tagolt tájtípusokból* áll: túlnyomóan (immár a sivatagosodás felé is haladó) alföldi területek mellett középhegységek és dombvidék váltogatják egymást. Az ország egész területén vízben gazdag és vízben szegény tájak váltakoznak. Ez évszázadok óta meghatározta a helyi életlehetőségeket.

De tagolt az ország területe *szociálisan* is. Az államalapítás óta az ország északnyugati térsége – rövid megszakításokkal – Közép-Európa fejlettebb vidékével áll napi gazdasági és kulturális kapcsolatban, míg a Dunától keletre eső területek ebből a kapcsolatrendszerből kimaradtak.

Sőt, tagolt a magyar vidék *településenként* is. Gazdagnak minősíthető kistérségben is akadnak szép számmal elszegényedő vagy elnéptelenedő falvak. Ahogy a legszegényebb térségben is megjelennek gazdagodó települések.

A vidékpolitika egyik célja, hogy decentralizált, de mégis áttekinthető *vidékfejlesztési szervezetet* hozzunk létre. Olyat, amelyik az átalakuló vidék ezen *tagoltságát képes követni*. És amelyik a különböző lokális fejlesztéseket a lakhelytől független esélyegyenlőség biztosításának szolgálatába állítja.

12. *A vidékfejlesztés a közép- és alsó szintű igazgatási szinteken folyó tevékenység.* Az országos koordinációt biztosító tárcának elsősorban a régiókat, illetve a kistérségeket kell feladatmeghatározó és támogatásosztó funkciókkal felhatalmazni. A Regionális Fejlesztési Tanácsok ügynökségei további támogatást élvezzenek. Ők legyenek a befogadói a vidékfejlesztési területi szakembereknek, és egyben ők építsenek ki kapcsolatot a vidékfejlesztéshez bővítendő regionális vagy kistérségi értelmiségi-kutatói szakemberekkel.

A vidékfejlesztés meglévő szervezetei az eddiginél jobban épüljenek rá *a regionális felsőoktatási és akadémiai kutatóközpontokra*. Készüljön el egy éven belül a vidékfejlesztés

téssel foglalkozó tanszékek és kutatóbázisok fejlesztési terve. A kormányzat határozza meg a következő években kiképzendő vidékfejlesztési szakemberek létszámát. Folyamatosan biztosítani kell a vidékfejlesztés közalkalmazottainak (falugazdák, fejlesztési tanácsok ügynökségei) továbbképzését. Kötelezni kell az önkormányzati tisztviselőket – mindenekelőtt a polgármestereket –, hogy folyamatos terület-, illetve vidékfejlesztési utóképzésben vegyenek részt.

13. A vidékfejlesztés több tevékenységi területet átfogó szempontja kapjon elsőbbséget a már életben lévő *nagy területfejlesztési* programokon belül (Tisza-völgy-program, Balaton, Duna, Alföld-program, Homokhátság stb.).

14. A vidékfejlesztés akcióit rendszeresen kell elemezni, ha kell, *korrigálni és állandóan ellenőrizni*. Ezek intézményei lehetnek a régiók, illetve azok ügynökségei. Ezt az elemző és ellenőrző tevékenységet a regionális kutató, illetve továbbképzést végző intézményekkel végzik.

15. A politikai tevékenység új típusa a vidékpolitika. *Politikusok* (országos és helyi), *kutató-fejlesztő szakemberek* és a *civil társadalom* dolga. Olyan aktivitási terület, amelyen teljes mértékben érvényesülhet az Európai Unió szubszidiaritás-elve. Ezért is el kell érni, hogy a vidékpolitikai programok kialakításáról és a konkrét vidékfejlesztési tervek megalkotásáról a lakosság legszélesebb körei, valamint az országos és helyi civil szervezetek és a kutatói-fejlesztői szakemberek a politikusokkal közös fórumon egyeztessenek. A Párbeszéd a vidékért mozgalom elve maradjon mértékadó: *emberekért az emberekkel, vidékért a vidékkel*.

16. Létesüljön Nemzeti Vidékpolitikai Tanács a következő hétéves terv időszakára. A Nemzeti Vidékpolitikai Tanács javaslattevő, ellenőrző és társadalmi ismeretterjesztő szereppel bír. Célja, hogy az Országgyűlés felhatalmazása alapján az állami költségvetésben a vidéket előnyben részesítse, illetve a vidékfejlesztési programokat ellenőrizze, és szakértőinek jelentéseiről az Országgyűlésnek (bizottságainak) beszámoljon. A tanács az országgyűlési bizottságok és a mindenkori kormány konzultációs testülete. A tanácsot a kormány előterjesztése alapján az Országgyűlés határozattal küldi ki és rendelkezik feladatáról és jogairól. Tagjai a mindenkori parlamenti pártok delegáltjaiból (4 fő), az országos civil szervezetek választott képviselőiből (4 fő), kutató értelmiségiekből (4 fő), valamint a mindenkori kormányzat két miniszteréből (MeH, FVM) áll. A tanács megtestesítője a magyar társadalom előtt annak az egyetértésnek, amely politikusok, kutató értelmiségiek és a lakosság között létrejön a vidéken élő emberek és természeti környezetünk életminőségének javítása érdekében.

17. 2005 őszén készüljön el az újabb Nemzeti Vidékpolitikai Cselekvési Program és készüljön el a Távlati Vidékfejlesztési Terv. Fontos, hogy mind a program, mind a terv beépüljön a Nemzeti Fejlesztési Tervbe és ezzel az európai tervalkotás része legyen.

## II. TELEPÜLÉSHÁLÓZAT

18. A vidékpolitika egyik célja: az egyén folytonos életminőség-javulását szolgáló és az államterület természeti adottságait életben tartó településhálózat működtetése. A településhálózat folytonosan változik, attól is függően, hogy a települések, mint az emberek lakhelyei, hogyan gazdagodnak, szegényednek, s az igazgatástechnika változása milyen térszerkezet-módosulásokat kényszerít ki vagy tesz lehetővé.

19. Korunk magyar társadalmi gazdálkodási, életmódbeli és szemléletbeli változások sorát éli meg. A gazdasági és politikai rendszerváltás megnyitotta az utat a piaci szempontok érvényesülése előtt, a szovjet megszállás megszűnte pedig kinyitotta az államot a világ gazdasági és kulturális hatóerői előtt. Mindennek következtében korábban megélhetést biztosító, hagyományos termelési ágazatok vagy üzemek mennek tönkre, mások születnek. Negyven évig kiemelten fejlesztett termelési központok szűnnek meg, és alakulnak helyettük újabbak. Munkaerő-vándorlás indul meg: elvándorlás és odavándorlás. Segíti ezen piaci erőket európai uniós csatlakozásunk is. Természetesnek tartjuk, hogy – mint a történelemben mindig – a nagy gazdasági, kulturális átalakulásokat a településhálózat változása is követi: egyes települések fokozatosan elnéptelenednek, elszegényednek, mások gyarapodnak lakosságban és gazdagodnak.

Nem kívánjuk azt, hogy közpénzekből minden egyes település korábbi vagy jelenlegi állapotát megőrizzük. De tudatos területfejlesztési és vidékpolitikával érvényesíteni szeretnénk az állampolgári közösség érdekeit. Részben biztosítani kívánjuk az *államterület* egészén a lakhatás korszerű feltételeit és ezzel a lakóhelytől függetlenül az esélyegyenlőséget.

Az átalakuló gazdálkodási lehetőségek és az ezt követő megélhetési viszonyok, illetve az átalakuló településhálózat következményeit a vidéken élő lakosság nem látja át. Így nem is tudja egyéni életstratégiáit tervezni. Az új vidékpolitika vidékfejlesztési akcióinak ezeket a mikroprogramokat nagyobb figyelemre kellene méltatniuk. A helyi értelmiségnek, önkormányzati tisztviselőknak és területfejlesztő szakembereknek kell ezeket megalkotniuk.

Jó elképzelések sora hangzik el: fiatalok ösztönzése vidéki letelepedésre, egyforintos házhelyjuttatás stb. Ezek hatását vizsgálni kell és újabb kedvezményeket adni nemcsak a betelepülőknak, hanem a helyben maradó fiataloknak is. Hiányzik azonban a terv a vidéki öregebb korosztály szociális-lelki problémáinak megoldására.

20. A készülő új Országos területfejlesztési koncepció legyen különös tekintettel a vidék szerepének átalakulására:

a gazdálkodás, a társadalmi mobilitás és az érintkezéskultúra terén történt változásokra. Az 1996. évi területfejlesztésről és területrendezésről hozott törvény felülvizsgálata amúgy is folyik. Az uniós területfejlesztési alapelveket, a szubszidiaritás-decentralizáció elvének érvényesülését, a felülvizsgálatot nyilvánvalóan szem előtt tartják. Szükségesnek látjuk, hogy a területfejlesztési koncepció a települések, az önkormányzatok képviselői és a kutató szakemberek közötti konzultáció során készüljön el.

21. A kormányzat nagyobb összeget szánjon a Leader + típusú programokra. (A kutató-fejlesztő szakemberek szerint a ráfordítást három éven belül háromszorosára kellene növelni. Ezt az összeget az igények és a területfejlesztésre fogható állomány figyelembevételével állapítottuk meg.) Igaz, hogy a településszervezésben részt vevő területfejlesztési szakemberek és a falugazdák száma kevés és esetenként alulképzettek.

Alakítsunk ki programokat azon korosztályok életkörülményeinek megőrzésére, akik már nem tudják a leépülő településeket elhagyni.

22. Továbbra is fontosnak tartjuk, hogy a *főváros* az államterületen belül a maga koordináló szerepét megőrizze, és kultúrában a *nemzeti reprezentációs szerepet* világszinten betöltse. És fontosnak tartjuk, hogy a kialakuló gazdasági és kulturális világpiacon a nemzetközi városok és metropoliszok közötti együttműködésben eredményesen vegyen részt. Fontosnak tartjuk azonban, hogy a *fővároson kívüli térségekben felhasznált közpénzek arányát* a költségvetésen belül növeljük, különösen azokon a területeken, amelyek az emberi életminőséghez tartozó minimumhoz (egészségügy, oktatás, művelődés) és a természeti környezet megóvásához szükséges feltételeket segítik.

Fordítsunk nagyobb figyelmet azokra a nemzeti reprezentációs értékekre, amelyek a vidékhez kötődnek: a helyi épített és természeti környezet, a lokális kultúra sokszínűsége, ami nemzetiségben, vallásban, szokásrendben (beszéd, öltözködés, étkezés stb.) megnyilvánul. Az elmúlt 80 esztendő fővárosközpontú politikája egészüljön ki aktív vidékpolitikával, az elmúlt másfél évszázad centralizációs területfejlesztő politikája változzék több központú, aktív regionális politikává.

23. Magyarország településhálózata máig nem heverte ki az 1920. évi államhatár-változásokat. A mai magyar állam határterületeinek jelentős része északon, keleten és délen, olyan városközpontok vonzáskörzetéhez tartozott, amelyek a szomszédos országokhoz kerültek. Ugyanakkor örököltük az 1914 előtt kialakított centralizáló területfejlesztési politikát, amelyben az utak és a vasutak egy központra, Budapestre rendeződtek, és ahol a kis vidéki városok és községek egymást összekötő útvonalai rossz minőségűek. Mindezek a településhálózati egyenlőtlenségek és torzulások az elmúlt 80 esztendőben *várost és vidéket ellenérdekeltté* tettek. En-

nek megfogalmazója az értelmiségi élet különböző területein (politika, irodalom), valamint a közgondolkodásban meglévő *urbánus és népies* ellentét. Az új vidékpolitika egyik célja, hogy *segítsen felszámolni ezt az ellentétet*.

Mindemellett az ország településhálózata egészében szerencsésnek mondható, mivel nagy kiterjedésű lakatlan térségek nincsenek. Ezek kialakulásától lehet csak tartani.

24. A magyar településhálózat egészséges fejlődésének egyik alapja lehet a *vidéken kialakult egyetemi és főiskolai, valamint kutató-kísérleti telepek, azaz a vidéki tudásközpontok* megtartása. A tudomány- és oktatáspolitikai kezelje ezen tudásközpontok fejlesztését kiemelten.

Ez a fejlesztés terjedjen ki a kollégiumi rendszer erősítésére, könyvtárfejlesztésre, az informatikai hatékonyság növelésére.

A Magyar Tudományos Akadémia tegyen további erőfeszítéseket arra, hogy öt regionális központja továbbra is a regionális kutatói fórumok, kutatók és közönség állandó találkozóhelye legyen.

A régiók, illetve a megyei vezetők tekintsék ezen egyetemeket, kutatóközpontokat a társasági élet fórumainak, amelyek vidéken a tudás presztízsét és ugyanakkor a közélet hitelenségét segíthetik. Ezek a központok a vidéken élő fiatalok kiemelkedésének lehetőségét is – a tudás általi kiemelkedést – szimbolizálják. Ugyanakkor e vidéki tudásközpontok azt a megnyugtató *érzést* kelthetik a vidéki emberben, hogy a világ *élenjáró tudományos*, kulturális eredményeit nemcsak külföldön, nemcsak a fővárosban, hanem *közvetlen környezetükben is elsajátíthatják*.

E tudásközpontok egyben olyan értelmiségi és diák közönség jelenlétét feltételezik, amely vásárlója a vidéki magas kultúrának.

25. *Az állam peremvidékein* új kihívások jelennek meg. A Kárpát-medence szomszédos államainak európai uniós csatlakozása máris új kihívásokat fogalmaz meg, mindezekelőtt a peremterületek számára. Ausztria, Szlovákia, Szlovénia után Románia, Horvátország, majd remélhetően Szerbia is belátható időn belül az unió tagjai lesznek. Ez kihatással van, illetve lesz a peremterületek mindennapi életére, sőt új, *az államhatárokat átlépő migrációt* indíthat el. Felelevenedhetnek az 1918 előtti, de a mai országhatárokat átlépő kapcsolatrendszerek, új vonzáskörzetek és rivalizálás alakulnak ki (Pozsony–Győr; Komárom–Nyitra; Kassa–Miskolc; Nagyvárad–Debrecen; Szeged–Temesvár–Arad stb.). Fel kell készülni területfejlesztés terén a határokon átlépő új piaci versenyre, fokozottan kell az országos politikának peremterületeink versenyképességére figyelni.

26. *Más a vidéki és más a városi élet*. Biztosítani kell a lakóhelytől független esélyegyenlőséget, de világossá kell tenni, hogy a vidéki és a városi élet mindig más lesz. Összehasonlíthatóak, de nem összemérhetőek.

A városi élet jelentése: nagy forgalmú utcákon álló soklakásos házakban élni. Könnyen hozzájutni az élelmiszerekhez, a gyógyellátáshoz, a különböző igazgatási, kulturális és technikai szolgáltatásokhoz. (Sokféle iskola, mozi, színház, művelődési ház, múzeum, igényes éttermek, távfűtés stb.) A sűrűn lakott, nagy forgalmú térségeknek nagy a zajszintje, rossz a levegője. Az emberek zsúfolt tömegközlekedési eszközökön, kirakatokkal sűrűn megrakott utcákon, a robbanómotorok hangjában és benzinfelhőjében közlekednek. A vidéki élet épített környezete egészen más: tágasabbak a teretek, a házak ritkábban állnak egymás mellett, sok a kert, sok a ligetes térség, kisebb a forgalom, ritkább a tömegközlekedési eszköz, az élelmiszer- és iparcikkbeszerzés körülményesebb, természetes módon kisebb a kínálat. Jobb a levegő, kevesebb a magas ház és kevesebb az emberekkel való kénytelen érintkezés. A vidéki élet zajszintje alacsony, az emberek életritmusa lassabb. Mindehhez tartozik az élelemtermelő, mezőgazdálkodással való napi találkozás: a lakosság jelentős része állattartással, növénytermesztéssel foglalkozik, a trágyaillat erősebben tölti meg a levegőt, mint a benzinszag. Az élelemszerzés részben a helyi termelők helyi piacain történik, iparcikk- és ruhabeszerzés a régió kisiparosainak vagy vásárosainak kirakodóvásárait. A háztartás felszereltsége is különbözik: helyi fűtés, az ehhez tartozó udvari tüzelő- és szerszámraktárak, helyi csatornázás, napi többórás elfoglaltság is lehet a környezet rendben tartása, a napi életkörülmények biztosítása.

A polgárnak *magának kell eldöntenie*, hogy milyen térségben szeretne élni, illetve tudomásul venni: hol kényeszerűen élni. Az 1920-as években megizmosodó technokrata felfogás az emberi élet céljaiként egyoldalúan csak a minél magasabb környezettechnikai szint elérését helyezte a központba. Az emberi élet értékrendjén belül a háztartás komfortos volta, gépesítettsége, majd az anyagi javak elérése mindenképp elé került. Azok az értékek voltak az értékrenden belül első helyen, amelyek a városokban elérhetőek. A jó technikai ellátottság a mindennapi életben (fűtés, bevásárlás stb.) fontosabbnak tűnt az emberek számára, mint a jó levegő, a csend, a természeti környezet napi látványa. Ez is magyarázza – nem csak a tőke, valamint a termelés és kereskedelem koncentrációja – a városi települések duzzadását. A városi életet az egyszer megélhető élet „fejlettebb” formájának, „magasabb szintjének” tartották. Ebből a felfogásból származott az elmúlt 80 esztendő vidékképének ún. modernizálási stratégiája. A vidéken is igyekeztek meghonosítani ugyanazokat az ipari-technikai felszereléseket, mint a városban. Pozitív hatása ezen irányzatnak a csatornázás, a vezetékes ivóvíz és bizonyos higiéniai körülmények megteremtése, az útburkolat-korszerűsítés, de legalább ennyire az orvosi, művelődési ellátás kifejlesztése. Hátránya e „városiasodó falu”-felfogásnak a sok technikai túlzáson kívül (sok ezer kilométeres fűtési, csatornázási vezeté-

kek stb.) az is, hogy a vidéki élet egyedüli értékeit az értékrenden belül háttérbe szorította. A korrekciós javaslatok természetesen megfogalmazódtak már a századelőn: városi lakás mellé nyári házat, vagy a város határán kívüli hétvégi házat; a városba még több fát ültetni, az erkélyekre odavarázsolni néhány növényvel és a lakásban tartott kutyával, macskával a nem emberi természetet.

Ma az *életcélok átrendeződését és az értékrendek átcsoportosulásának korát éljük*. Egészségtudatosabb lesz a következő generáció és ennek fontos része az egészséges élelem, a mozgás és az egészséges, megnyugtató természeti környezet. Amikor új vidékpolitika kiépítését javasoltuk, akkor egyik kiindulópontunk éppen ezen egészségtudatos és a vidékhez, a természeti környezethez is köthető életmód rehabilitációja volt. Feltételezésünk az, hogy az új tudományos-technikai eszközrendszer megteremti a legkisebb vidéki településen is az életminőség alapvető kulturális, érintkezési feltételeit. (A helyi derítős csatornázástól, fűtésrendszerektől, az igényes élelmiszer-ellátáson át, a műholdas és kábeltelvíziózásig, a szélessávú internetig.)

27. A készülő területfejlesztési koncepcióban jelenjen meg a 21. századi magyar *településhálózat* és e hálózat vonzáskörzeteinek *jövőképe*. Olyan településhálózatot képzelünk el, amelyben a tanya, a falu, a város szervesen egymásra épül. Magyarország településhálózatában adottak a lehetőségek, hogy a kisebb térségekben városi központok jöjjenek létre, amelyek gazdálkodási, kulturális, egészségügyi *vonzáskörzetében* velük szoros kapcsolatban álló *tanyák, falvak* helyezkednek el. Kapjanak e területfejlesztési koncepcióban megfelelő helyet az *aprófalvak*. A kistelepüléseken az életfeltételek minimumának meghatározása és biztosítása az új vidékpolitikai program egyik kiindulópontja lehet.

28. Erősíteni kell a vidéken lakó társadalomban a *helyhez kötődő hagyományok tiszteletét*. Közpénzekből támogatni kell a helytörténeti múzeumok és a helyi szokásokat fenntartó együttesek, egyesületek tevékenységét. Tízkötetes Magyarország leírását kezdeményezzük, amelyben tíz történelmi tájra tagolva minden egyes falu (esetleg tanya), község, város emberi, kulturális hagyománya, az épített környezet és a természeti környezet leírása megtalálható. A sorozat folytatása lenne a magyar tudományágak általános leírását adó Magyar Tudománytár befejezéséhez közeledő hét kötetének. Ennek a lexikonsorozatnak a szerkesztői akadémiai kutatók, de anyaggyűjtése az 1970-es évek óta gyarapodó helytörténeti gyűjtemények, valamint természettörténeti és művészettörténeti, ipar- és mezőgazdálkodás-történeti adatbázisok lehetnek.

29. Induljon képes folyóirat *„Itthon, Magyarországon”* címmel, amelyben a vidéki települések eddigi eredményes önmegújító vállalkozásait írják le és fogalmaznak meg javaslatokat. Településszerkezetünkben a legapróbb falvak, községek vagy „kisvárosok” nemzeti megbecsülést kaphatnak.

## III.

## A VIDÉKPOLITIKA KÖZ- ÉS SZAKIGAZGATÁSI INTÉZMÉNYEI

30. A vidékpolitika akkor lehet eredményes, ha a *vidéki emberek lakhelye, a település működésre és reformokra fogadóképes közösségek otthona*.

31. A *vidéki térségek közigazgatásának átalakítása* része a magyarországi és az európai közigazgatás átrendezésének. Vidéken ugyanúgy, mint a világban mindenütt ezt az átrendeződést a *technikai feltételek változása és az emberek igénye*, valamint az *állam által vállalt közfeladatok* határozzák meg.

A technikai felszereltség (út, vasút, telefon, elektronikus levelezés stb.) kevesebb tisztviselővel nagyobb területek átfogását teszi lehetővé igazgatási szinten. Azaz: elvben kisebb közigazgatási adminisztrációra van szükség. Az emberek könnyebben jutnak információkhoz és elvben alkalmassabbak dolgaik intézésére, mint a korábbi évtizedekben.

Ezzel egy időben az Európai Unió nemzetállamai kevesebb igazgatási, de annál több szociális, kulturális, esélyegyenlőségi feltétel biztosítását vállalják magukra. Ez az átalakulási folyamat teszi lehetővé, hogy Európában a területigazgatás intézményrendszere – mind a köz-, mind a szakigazgatás terén – egyszerűsödik. E koráram figyelembevételével kell állásfoglalást kidolgozni a magyar vidéket érintő igazgatási változtatásokról. Kívánatos, hogy a következő, 2007–2013 közötti periódusban rögzüljenek a közigazgatási reformok. Kívánatos, hogy ezen reformok eredménye, a közigazgatás különböző szintjeinek pontos meghatározása legyen (falú, város, kistérség, megye, régió). Kívánatos, hogy az igazgatási reform a legalsó szintről, a település érdekeiből induljon ki.

32. Nagyobb teret kell adni az állami és szakigazgatásban a *regionalizmusnak*. A magyar állam 150 éve *végrehajtó hatalom-túlsúlyos*. Az maradt 1990 után is. Sőt az új kapitalizmus 1990 után még növelte a szak- és államigazgatási bürokrácia súlyát. Joggal vár a vidéki ember ezen változtatást. Az emberek olcsóbb politikai rendszert, átláthatóságot vártak és ebben csalódtak. Túl sok hatalma van a minisztériumoknak. Kívánatos: a *minisztériumok adjanak át több döntési jogosítványt és hatáskört a területi igazgatási intézményeknek*. Az igazgatásban részt vevők e témakörben is pártpolitikai egyetértést, konszenzust várnak.

33. A közigazgatás átalakítása (átalakulása) hosszú távú politikai-igazgatástechnikai folyamat. Meghatározza az emberek életkereteinek jelentős intézményeit. *Ezért társadalmi kérdés*. Befolyásolja az állam és az intézmények hatékonyságát, sőt közvetlenül ösztönzi, „irányítja” vagy hátráltatja a vállalkozói kedvet. *Ezért gazdasági kérdés is*. A vidéki emberek mindennapjaiban érződnek a megkezdett reformintézkedések. A jó indulatú türelmet felválthatja az

elkeseredés, ha nincs világosan és mindenki számára érthető módon kifejtve a távlati cél: az európai uniós normák és a hazai gyakorlat összehangolása. Ezért is ajánlatos a többpárti egyeztetés az igazgatási reformok kérdésében.

34. *Új önkormányzati törvényre* van szükség, amely pontosan rögzíti a polgárok és az önkormányzatok jogait és kötelességeit. A jelenlegi törvény meghatározza ugyan a települések működésének jogi kereteit és alapfeladatait, de az üzemeltetés állami normáit nem szabályozza. Pontosán kell megfogalmazni az *állam és a helyi önkormányzatok közötti feladatmegosztást*, valamint azokat az általános feltételeket, amelyek az állami támogatások elnyeréséhez szükségesek.

35. Magyarországon az önkormányzati hivatalok száma indokolatlanul magas. Az önkormányzatiság (autonómia) elvének érvényesítése és önállóságuk erősítése pozitív politikai lépés volt már a szovjet rendszeren belül is (1970-es évek), de még inkább a rendszerváltás folyamatában. Ismét hozzászoktatta az embereket az igazgatás legalsóbb szintjén is a közösség dolgaira figyelésre. Nagy számú, vezetésre alkalmas polgár emelkedhetett fel kisközösségi szinten. A polgármesterek ma a magyar közélet legmegbízhatóbb és legstabilabb személyei. Megfelel a másfél százados magyar igazgatási hagyománynak is, hogy minden településnek legyen állandó – és lehetőleg – választott képviselője. (Ezt a lakosság továbbra is elvárja.) Mégis: az uniós vidékpolitikához való kapcsolódásunk lehetetlen ezzel a szétaprózott igazgatási rendszerrel. És a mai igazgatástechnikai feltételek mellett indokolatlan is a több mint 3000 hivatali önkormányzat működése. (Európa sokkal nagyobb területű államaiban az önkormányzatok száma töredéke a magyarországinak.) A jelenlegi önkormányzati rendszer túlságosan sok pénzbe kerül az adófizetőnek, túlságosan bonyolult és gátolja a regionális szintű vidékfejlesztési programok kialakítását, amelyekkel az Európai Unió vidékfejlesztésében eredményesen vehetnénk részt.

Az önkormányzatokat jelenleg olyan szociális, kulturális feladatokkal ruházzák fel, amelyek jelentős részéhez nem kapnak költségvetési támogatást, az önkormányzatok pedig nem tudnak e feladatok elvégzéséhez saját bevételt kitermelni.

36. *Önkormányzati testületet és önkormányzati hivaltalt*. Indokoltnak látszik, hogy *minden településnek legyen választott önkormányzati testülete*, amely a település életében a közösséget érintő döntéseket meghozza és a település sajátos érdekeinek képviselője, a települési autonómia megvalósítója.

Az, hogy mely települések (illetve térségek) rendelkezzenek hivattal is, fokozatosan, a különböző igazgatási szintek feladatainak rögzülése során határozható meg.

37. *A többcélú kistérségi társulások* továbbépítése indokolt. A kistérségi társulások az alulról építkező új igazgatási rendszer alapjai lehetnek. Ezek lényegében a Deák Ferenci



„járás” alsósztintú igazgatási egységei. Pontosítani szükséges azonban a kistérségek kötelelességeit és jogait. A kistérségi társulások ott képesek egészséges szervezetté rögzülni, ahol a társulás tagjainak társadalmi és gazdálkodási, kulturális konfliktusai és érdekei hasonlóak. Elfogadottsága, mint egy hosszú távú reform része, ott jobb, ahol máris a „mikrotársulások” keretei alakulnak. Fontos, hogy a tárcák között összhang legyen: milyen szakigazgatási feladatokat adjon át a község a kistérségnek, milyen szakigazgatási jogosítványokat kap a kistérség és mennyiben van esély arra, hogy *önkormányzati testületiség kistérségi szinten* kiépüljön.

A társulások első éveinek tapasztalata folyamatos elemzést, és ha szükséges, korrekciókat kíván. Ezeket az elemzéseket regionálisan kell elvégezni. Jelenleg óriási és indokolatlan különbségek vannak egy 77 községet, illetve várost magában foglaló kistérség vagy egy 7 falut magában foglaló, de nagy kiterjedésű kistérség között. Ezeknek fejlesztési gondjait csakis a regionális központok elemezhetik és segíthetik feloldani. (Jellemző a vidéki „állapotra”, hogy a kormányzati besorolás szerint a hátrányos 95 kistérség és az ezek között kiemelten hátrányos 48 kistérség mind a „vidéki település”-ek térképét fedi.)

38. A régiók az új európai igazgatási és fejlesztési rendszer középszintű egységei. Magyarországon a megyék hagyománya igen erős, ezt a hagyományt nem szabad szembeállítani az új regionális szerveződéssel. Döntés szükséges arról, hogy a régiók kapjanak-e önkormányzatot, választott testületeket vagy sem. Mind a szakemberek, mind az igazgatási alkalmazottak a régiók önkormányzattal (egyelőre csak testületi) való ellátása mellett szólnak. A lakosság ezt az igazgatási szintet nem érzékeli, nem látja át. A régió funkciói néhány év alatt a szakemberek között kijegecesedtek: területfejlesztés, kórház, szakképzés és továbbképzés, szociális ügyek, felsőszintű képzés stb. Ehhez képest várják el a megyék lehetséges szerepéről a nyilvánosság előtti viták lefolytatását.

39. Vita folyik a különböző funkciójú igazgatási szintekről. Meg kell határozni a különböző területigazgatási szintek feladatvállalásait (változó funkciójú igazgatási szintek). Ez ne csak az igazgatási-jogi eljárásokra terjedjen ki, de az oktatásra, egészségügyre és egyéb szolgáltatásokra is. (Milyen szinten biztosít az állam kórházi ellátást, körzeti orvosi, illetve elsősegélynyújtást vagy felsőfokú, középfokú, alsószintű oktatást, s mindezt milyen feltételekkel teszi? Milyen térségben milyen szinten biztosítható az *elérhetőség* európai normája?)

40. A *szakigazgatás rendszerének* átvilágítása szükséges, mindenekelőtt a tárcák szintjén. Mind a lakosság, mind az önkormányzatok, mind az országos ágazati szaktisztviselők lássák világosan: a vidék mindennapi ügyeiben kihez fordulhatnak? Az állam a költségvetés melyik tételében sze-

repelteti a vidéket érintő címeket? A feladatok jelenleg fedik egymást a tárcák között. Ez nemcsak a vidékre jutó források szétaprózásához, esetlegességéhez és – kimutathatóan – milliárdos pazarláshoz vezet, hanem az önkormányzatok számára átláthatatlan bürokráciához. Az egyikről (a pazarlásról) az igazgatásban dolgozó szakemberek beszélnek, a másiktól (az átláthatatlan adminisztrációról) a helyi alsó- és középszintű vezetők. Az új vidékpolitikai program egyik első lépése legyen a tárcák gyors – a tárcákkal együtt végrehajtható – átvilágítása.

41. A *vidékpolitika* és a *vidékfejlesztés helyét* egyértelműen határozzák meg a kormányzati adminisztrációban. Célszerűnek látszik, hogy míg a vidékpolitika a Miniszterelnöki Hivatalban (vidékpolitikai kabinet) és a területfejlesztési tárcánál kap helyet, addig a vidékfejlesztés az egyik tárcánál, az FVM-nél maradjon. (Ez a gyakorlati célszerűség szemben áll ugyanakkor azzal a sokunk által jogosan hangoztatott követelménnyel, hogy egy ágazati érdekeket átívelő vidékfejlesztési rendszer épüljön ki.) Szükségesnek látszik az FVM lehetséges funkciójának újragondolása. Az európai normákat figyelembe véve elképzelhető, hogy az FVM tevékenysége három ügykör menedzselésére épüljön:

- a) élelemtermelés,
- b) táj- (környezet-) gazdálkodás,
- c) vidékfejlesztés.

42. Az országos – ezen belül a vidéki – *igazgatás technikájának* fejlesztéséről. A digitális világgal, számítógép-használattal, az e-maillal, az internettel a vidéki ember lassabban ismerkedik, mint a városi. Pedig a digitális „kapuk” a jövő igazgatási rendszereinek alapjai. Mindent el kell követni, hogy a vidéki igazgatási szervezetekben, önkormányzatokban a számítógépes technikai használata általánossá váljék, erősítve az önkormányzati tisztviselők felkészítését.

## IV.

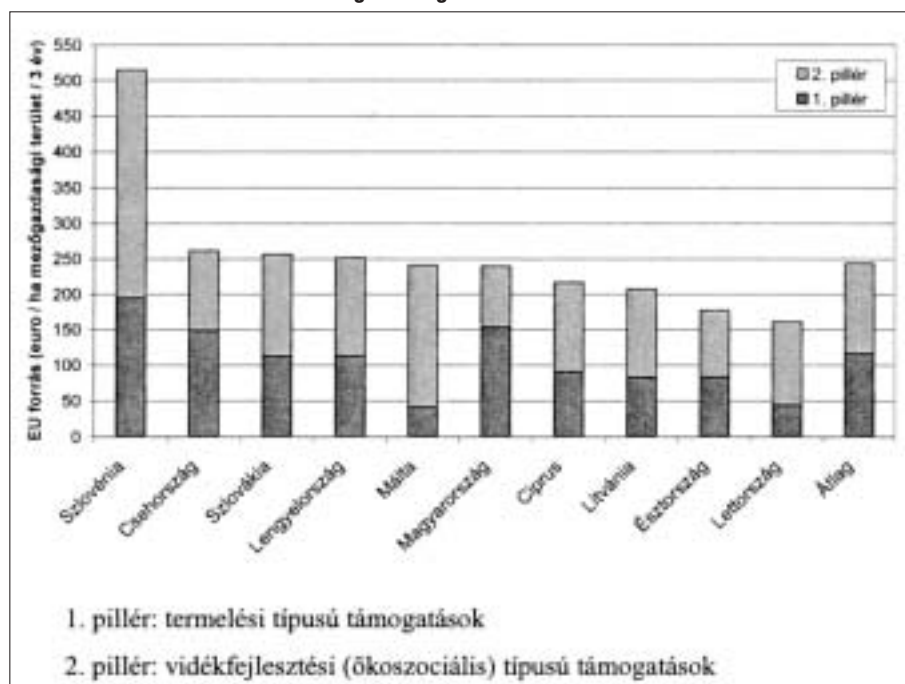
### FINANSZÍROZÁS

43. Közpénzből azt finanszírozzuk, aminek „közhaszna” van. (A közhaszon alatt az állampolgárok egészének anyagi, egészségi állapotjavítását, valamint szellemi gazdagodását értjük.) A közpénzek felhasználásának másik célja a „közjó” szolgálata. (Közjó alatt értjük azon eszmék összességét, amelyek a közösséget egybetartó erkölcsi alapelveket tartalmaznak.)

A vidék állami finanszírozása a vidék közhasznára és arra való tekintettel történhet, hogy a közjó megteremtése vidéken éppen úgy szükséges, mint a városban.

44. Szükséges meghatározni, hogy az állam (a kormányzat) milyen feltételeket biztosít a polgároknak lakhelytől függetlenül. És szükséges ezt *alapfinanszírozás* keretében a

2. ábra. Az újonnan csatlakozott országok 2004–2006-os közösségi agrártámogatási kereteinek 1 ha mezőgazdasági területre vonatkoztatott értékei



Forrás: Előtanulmányok, i. m. I. kötet, 135. o.

lakóhely szerinti önkormányzatnak biztosítani. Ettől a normatív finanszírozástól (fenntartás-finanszírozás) el kell választani a *fejlesztési finanszírozást*. Míg a normatív finanszírozás közvetlenül jusson le az önkormányzatokhoz, legyenek azok felelősek a szétosztásukért, addig a fejlesztési forrásokat pályázatok útján lehessen elnyerni. (Jelenleg az alapfinanszírozás körébe tartozó kiadások fedezetét is megpályáztatják, vagyis eleve beismeri az állam, hogy alapfeladatokat sem finanszíroz meg.)

45. A vidékfejlesztés döntően az *európai uniós támogatásokból* finanszírozható. Meg kell határozni azonban azokat a nemzetállami célokat, amelyeket a vidékfejlesztésben a magyar állam az Európai Uniótól függetlenül finanszíroz.

46. A vidéki önkormányzatokat (régiónok, kistérségek) fel kell készíteni az *európai uniós pályázatok* elkészítésére és fogadására. A szegény és kicsiny önkormányzatoknak önállóan semmi esélyük európai pénzek elnyerésére. Az eddigi kudarcok lesújtóak. Képezzen az állam alapot, amely az önrészek megelőlegezésére, fedezetére szolgál.

47. Felül kell vizsgálni a jelenlegi költségvetés forrásait abból a szempontból, hogy az államháztartás, illetve a költségvetés milyen címen milyen összegeket juttat el a vidéki településekre. Jelenleg a vidékfenntartás és a vidékfejlesztés pénzügyi forrásai a szakemberek szerint áttekinthetetlenek. Az önkormányzati tisztviselők számára ugyanígy. Becslések vannak arról, hogy a vidéki térségekben a GDP 2,5–3%-a jelenhet meg évente agrár- és vidékfejlesztési támogatás keretében.

48. Törekedni kell arra, hogy az alapfinanszírozás feletti, a *fejlesztésre fordítható* pénzüsszegek minél nagyobb hányada termelődjék meg a helyi társadalomban. Ezért kiemelten szükséges támogatni a vidéki térségekben a kis- és középvállalkozókat, akár államilag is támogatott speciális hitelrendszerrel. Külön kedvezményeket kapjanak a vidéki térségekben munkahelyteremtő vállalkozások.

A vidék előnyben részesül a helyben keletkezett adók elvonásakor. Míg a fővárosban 40, addig azon kívül 70% marad helyben. Az adópolitikai eszközök táráat gyarapítani kell. Hatékonyabb eszköz a piacközpontú finanszírozásnál, mint az egyoldalú támogatás. A kettő különböző funkcióját tisztázni kell az önkormányzatok bevonásával.

49. Meg kell vizsgálni annak lehetőségét, hogy a vidékfejlesztésbe – mindenekelőtt az infrastruktúra fejlesztésébe – mennyire lehet bevonni a magántőkét. A nemzeti szintű fejlesztésekben már alkalmazott PPP-finanszírozást lehet-e alkalmazni a vidékfejlesztésben?

50. Meg kell vizsgálni annak hatékonyságát, ha helyi iparüzési adó bizonyos százalékát a kistérségi fejlesztési tanácsokhoz rendelnék. A kistérségek ebből részben pályázataik önrészeit fedezhetnék, részben önálló kistérségi fejlesztési politikát valósíthatnának meg.

51. A vidéki területeken belül is kiemelten kell kezelni a kistéleplések körzeteit. Az ezekben a térségekben állami feladatok ellátását vállaló tisztviselők és alkalmazottak magasabb díjazást kapjanak.

## Ü. GAZDÁLKODÁS A VIDÉKEN

Minden térség, így a vidéki térség lakottságának első számú feltétele az ott élők megélhetésének biztosítása. A megélhetés pedig munkahelyhez, a munkahely igazgatáshoz vagy gazdálkodáshoz (termelés, szolgáltatás, kereskedelem) kötődik. Az európai államok vidékpolitikájának – és így a magyarországiéának is – egyik célja az emberi megélhetés biztosítása vidéken. A vidék-specifikus gazdálkodási ágazatok:

- A) táj- (illetve környezet-) gazdálkodás;
- B) mezőgazdálkodás (élelemtermelés, bioenergia, kertészet);
- C) ipar és szolgáltatás;
- D) üdülés, turizmus.

52. A vidéki gazdálkodás általános hiányosságai. A vidéken folytatott gazdálkodás minden ágazata érezhetően a következő hiányosságoktól szenved:

- a) A tőke hiánya a befektetéshez.
- b) Infrastrukturális elmaradottság.
- c) Munkaalkalom-hiány, amely munkanélküliséghez vezet, illetve a speciálisan képzett és mobil munkaerő hiányából is ered.
- d) A piacközpontú gondolkodás hiánya.
- e) A hazai és az uniós támogatások ismeretének hiánya.
- f) Az együttműködési hajlam (szövetkezés, társulás stb.) hiánya.

g) Túlzott bizalom az állami segélyezésben és az önbizalom hiánya.

A vidéki gazdálkodás hiányosságainak egyik csoportja kimondottan anyagi, technikai jellegű (a–c pont). Ezen hiányosságok fokozatos felszámolása csak tudatos állami politika segítségével érhető el. Kívánatos, hogy az állam:

- az infrastrukturális elmaradottságot fokozatosan csökkentse, és hosszú távon felszámolja;
- a befektetési és munkahely-teremtési kedvet részben költségvetési, részben jogszabályalkotó tevékenységgel bátorítsa;
- vállaljon aktívan részt a munkaerő-átképzésben, illetve a regionálisan hosszú távon biztosítható helyi adottságra épülő gazdálkodási ágazatokhoz a szakképzés biztosításában.

A hiányok másik csoportja a vidéken élők gondolkodásának átalakulása-átalakítása révén csökkenthetőek. Ezért a helyi (települési, kistérségi, regionális) vezetőknek arra kell törekedniük, hogy

- növeljék a vidéken élők tájékozottságát, a hazai és nemzetközi gazdálkodási feltételekről, a jogszabályi keretéről;
- ismertessék az országosan vagy regionálisan (európai szinten) fellelhető jó példákat;
- növekedjék a területfejlesztők és önkormányzati vezetők, falugazdák között a közigazdasági képzettségük száma, és azok folyamatos továbbképzése regionális szinten megtörténjék.

53. A munka világának átalakulása megy végbe városban és vidéken.

a) A munkavégzés és így a munkavállalás rádiusza kibővül. A modern informatikai rendszer lehetővé teszi a távmunkát (az otthon végzett szellemi munkát digitálisan juttatják el a telephelyre), illetve telefonon, e-mailen szervezik a telephely és a több tíz kilométer távolságban ülő egyéni munkavállaló akár fizikai munkájának irányítását is.

b) A munkahely elválik a lakóhelytől. A munkavállaló már elfogadottan naponta több órát tölt közlekedéssel munkahelyének megközelítése során. Városban ez közlekedési dugókat idéz elő, noha a városi közlekedésre az állam

(önkormányzat) óriási összegeket költ. A vidéki emberek a munkavégzés rádiuszának egyirányú kibővüléséhez az elmúlt harminc esztendőben már hozzászoktak: ingázáshoz a városi központokba. De nagyobb részük mégis az otthoni (mezőgazdasági) telepeken vagy szolgáltatási szférában dolgozott. Most általánossá válik, hogy a kisipari szolgáltató-karbantartó munka (kőműves, asztalos, villanyszerelő, vízvezeték-szerelő stb.) munkakörzete az egymás mellett lévő falvakra terjed ki. Amihez viszont az elérhetőséget – mindenekelőtt a falu-falu közötti összeköttetéseket – kell javítani. A magyar – városokra szervezett – útszerkezet ezt azonban nem biztosítja.

A Nemzeti Vidékpolitikai Tanács, illetve a vidékfejlesztésért felelős tárca ügyeljen arra, hogy a vidék gazdálkodásának erősítése nemcsak a termelési-kereskedelmi, szolgáltatási szektoroknak a függvénye, hanem a magyar vidék általános társadalmi-kulturális állapotának is tükrö.

### A) Táj- és környezetgazdálkodás

54. Az új vidékfejlesztési tervnek egyik kiinduló dokumentuma az *Európai tájvédelmi egyezmény*, amelyhez a magyar kormány 2005 áprilisában csatlakozott. Az egyezményre alapozva készüljön el Magyarország hosszú távú tájgazdálkodási programja. E programot ugyanúgy, mint az erről szóló európai dokumentumokat a *biodiverzitás* alapelve vezesse. Az Európai Unió környezetvédelemre és tájgazdálkodásra vonatkozó dokumentumait széles körben meg kell ismertetni az önkormányzatok vezetőivel.

55. A tájat nemcsak az ember természeti környezetének fogjuk fel, hanem olyan területnek, amely *ember és természet kölcsönhatásában* alakult és alakul ki. A táj morfológiai szerkezete, talajviszonyai, vízrajza, növény- és állatvilága a természettörténeti tényezőktől meghatározottan alakul, de az ember mind aktívabb szereplője ezen tényezőgyűttesnek. Ez is indokolja, hogy a 21. században az emberi tevékenység – így a politikai és a gazdasági tevékenység – értéklésének kiemelt szempontja lesz az ember hatása természeti környezetére. Ma már tudjuk, hogy e közösen kialakított viszony ember és természet között, visszahat magára az emberre is. Ez a korszerű tájpolitikai programok alapja.

56. Itt az ideje, hogy ne csak ember-egészségügyről, hanem *természet-egészségügyről* is beszéljünk. Az egészséges természet a vidék sajátos életelőnyeinek alapja. Feltétele az erdőhöz, hegyvidékhez, alföldi térségekhez, vizekhez kötődő testi-lelki-emberi önmegújulásnak. Az új vidékpolitikának kiemelten kell foglalkoznia a vadon élő növény- és állatgyűttesek egészséges voltával, határozottan növelni kell a környezet-egészségüggyel foglalkozó állami alkalmazottak számát. Fel kell mérni, miként lehet az államigazgatási létszám (többek között az önkormányzati tisztviselők létszámának) csökkentésével egy időben növelni a „környe-

zet-karbantartók" létszámát, pontosan meghatározva azok tevékenységi körét. Erdőőr, mezőőr feladata legyen a vizes, az erdei és mezei élőhelyek, de ugyanígy a szántóföldeken a vízelvezető árkok, az eróziót megakadályozó fasorok-csali-tok egészségi állapotának ellenőrzése és helyi karbantartása. Újra kell szervezni a nem élelemtermelő területek növény- és állatvédelmét. Az önkormányzatok a rájuk kiosztott feladatokat képtelenek ellátni.

57. A természeti környezet egészségének értéke, fenntartásának ára van. Hasonlóan az emberi egészség karbantartásához. Az egészséges talaj, víz, növény-, állatvilág, a jó levegő – érték. Ezt sem a vidéki, sem a városi ember nem veszi tudomásul. Ahogy azt sem, hogy ezek kihasználásáért fizetnie kell. A városi természeti környezet értékére a városi ember szűkebb lakókörnyezetében lassan ráébred. Áldoz annak karbantartására, de nem gondol arra, hogy mindez vidéken sem „ingyen” van. Napjainkban szembesülünk a vidéki tájak karbantartásának költségigényeivel. És napjainkban szembesülünk csak azzal: természeti környezetünkben végrehajtott minden beavatkozást – az élelemtermelést, bányászatot, az erdő- és vízgazdálkodást – ebből a szempontból is értékeljük. A magyar társadalom csak a rendszerváltás után érzékelte az élelemtermelésen kívül eső területek fertőzöttségének veszélyeit (például parlagfű, hernyóinváziók), és napjainkban szembesül azzal a vidéki lakosság által immár mind gyakrabban elhangzó kritikával: az 1990-ig működő közterület-gondozás intézményeinek (növény- és állat-egészségügyi és karbantartó szervezetek) felszámolása politikai és szakpolitika hiba volt. Ezek korszerű formában történő revitalizálása szükséges.

58. A vidéki táj karbantartása legyen az *önkormányzatok*, illetve a *települések* feladata. Programot regionális szinten – a táji tagoltságra tekintettel régiók közötti együttműködésben – ajánlatos biztosítani. Ehhez a települések, a *kistérségek*, illetve *régiók* által meghatározott állandó – a regionális településfejlesztési szakember által megállapított – támogatást kapjanak. Ennek része lehet a közmunka és a civil szervezetek kiegészítő aktivitása. A településeknek (így az önkormányzat nélküli településeknek is) személyi állományt és ehhez dologi költségeket kell biztosítani az eszközök vásárlására. Ez rövid távon is megindítható program. E települések tájkarbantartási tevékenységének összehangolását és ellenőrzését a kistérségekre kell bízni.

59. A *korszerű tájgazdálkodás feltétele*, hogy az embert a természet részének, egyik alkotójának tekintsük, az antropogén (azaz emberi) tényezőt a természet egész alakulásának egyik tényezőjeként tekintsük. Meg kell szüntetni azt a felfogást, hogy a természet csak épít, az ember csak rombol. Nagyobb figyelmet kell szentelni mind a társadalom-, mind a természetkutatásban és így a tájgazdálkodásban is a természet különböző erőinek egymásra gyakorolt hatására, egymás rombolásában és egymás építésében.

Magyarországon a *környezetvédelem* a rendszerváltás egyik központi politikai témája lett. Érthető módon. A szovjet rendszer egyoldalú technokrata és megalomániás természetátalakító politikája rendszerellenes jelleget kölcsönzött az egyébként világszerte az 1980-as években megújuló környezetvédő mozgalmaknak. Egyes akciók – így például a Bős–Nagymaros vízi erőmű elleni akció – politikai szimbólumokká emelkedtek. Ezeket a valamikor pozitív politikai mozgalmakat magasan értékelve a mai környezetpolitikát és tájgazdálkodást meg kell szabadítani a pártpolitikai felhangoktól. Tudomásul kell venni, hogy a civilizált világban rendszersemleges szakmapolitikai viták folynak az emberi beavatkozás elfogadható mértékéről és formáiról. E szemlélet alapján kell áttekinteni a Kárpát-medence folyóinak, levegő- és állatmozgásának kihatását a természetegyüttes egészére. (Az új rovarinvázió megjelenésétől, az ellenük való védekezéstől, a folyóépítésig, illetve a talajvíz-gazdálkodásig.)

60. Állandó *ökológiai monitoring rendszer* kiépítését kívánatos megkezdeni. Együtt kell működni ezen a téren a szomszédos államok különböző meteorológiai, vízgazdálkodási, növény- és állategészségügyi, erdőgazdálkodási szakembereivel. Magyarország a Kárpát-medence alján fekszik. Ebből következnek kiszolgáltatottságunk a környező közep-hegységekből idefolyó vizek áradásainak és e folyóvizek, valamint a légköri áramlatok által idehozott növényi és rovar-élősködőknek, szennyeződéseknek.

61. A természet-, illetve környezetvédelmi mozgalmakból új erőre kapott *tájgazdálkodás* szembeállítását az *élelemtermeléssel* kívánatos megszüntetni. Tudomásul kell venni, hogy az élelemtermelés is táj-, illetve környezetgazdálkodás, hiszen mind a növényi, mind az állati termék előállítás a természeti környezet termelésre fogható területeit, illetve élőlényeit egészséges állapotban tartja. Károsan hat ki a vidéken folytatott gazdálkodásra, hogy ez az ellentét átjárja nemcsak a politikai vitákat, nemcsak az állami adminisztrációt, hanem a lokális közösségek vezetőinek gondolkodását is.

62. A *tájgazdálkodás* szükségessé teszi, hogy átlépjük a *területigazgatási határokat*. Hatékony tájkarbantartás csak is úgy alakítható ki, ha együttműködés van azon települések, kistérségek, régiók között, amelyeken az adott természeti tájegység fekszik.

63. A korábban megindult és jól működő *tájgazdálkodási programokat* folytatni kell. Rögzíteni kell törvény vagy országgyűlési határozat szintjén a nemzeti parkok elkészült területrendezési terveit, nagyobb figyelmet érdemelnek a Natura 2000 programok.

64. Korunk feltételezett *éghajlati változásai* a vidéki teret erősebben érintik, mint a városiakat. A vidéki tájak fokozottabb komplex megfigyelése szükséges talajtani, vízrajzi, növény- és állattani szempontból ahhoz, hogy korunk ég-

hajlatváltozásáról is érvényeset tudjunk mondani. Folytatni kell a VAHAVA program keretében megvalósult együttműködést a természetkutatók, a gazdálkodók és a tájfenntartó szakemberek között. A táj egyes „alkotótagjainak” kutatására (mindenekelőtt alkalmazott kutatására, monitoringozására) az eddiginél nagyobb gondot kell fordítani. (Talajtan, vízgazdálkodás, levegő- és meteorológiai kutatás, erdőkutatás.)

65. Fejleszteni szükséges a Magyarország tájait leíró és elemző *földtudományi, természetföldrajzi, ökológiai kutatásokat*. Az oktatás- és kutatásfejlesztés egyik kiemelt ágazata legyen az ökológia. Mint tantárgy kapjon helyet az egyetemen a társadalomtudományok oktatásában, de ugyanígy az egészségügyben is.

66. Legyen az *ökológia* a nagy területfejlesztési programok tervezésének szempontja. E programok (Tisza-völgy, Duna-völgy, Homokhátság, Alföld, gyógyvízhasznosítás stb.) természetesen regionális tervezésűek, de a fejlesztések alapelveit országosan kell meghatározni.

67. Készüljön el Magyarország területének korszerű *talajtani, megfelelő méretarányú* térképe.

68. Vízkészletünk az ország legnagyobb természeti erőforrása. A 2000-ben elkészült országos akadémiai vízgazdálkodási stratégiai programot alkalmazási szinten cselekvési programmá kell fejleszteni.

a) Amennyi vizet lehet, az ország területén belül kell tartani. Az árvízvédelem továbbra is elsődleges szempontja a vízgazdálkodásnak.

b) Készüljenek el a regionális vízgazdálkodási stratégiák, amelyek az Alföld, a Szigetköz, a Dél-Duna-vidék, a Balaton, a dunántúli és északkelet-magyarországi kisvízfolyások vízháztartását a természet és az emberi környezet igényei szerint tárgyalja. Nem tartható továbbra a Bős-Nagymaros kérdés rendezetlensége, a politikai választások után sürgősen napirendre kell tűzni.

c) Tudomásul kell venni, hogy a legjobb víztározó maga a talaj. Megkérdőjelezhető, hogy a – korábban működött víz-elvezetési hálózat rekonstrukciója után is – rendszeresen belvíz alá kerülő területeken indokolt-e a minden áron való vízmentesítés.

d) Szigorúan szabályozni és *ellenőrizni* kell a *felszín alatti vízkészletek kiemelését öntözési célokra*. Ugyanígy szigorúan ellenőrizni kell, hogy *hévizeink* felhasználása valóban ésszerűen és több célúan történik-e. Az *ivóvíznyerés*, az *ivóvíz-felhasználás*, a csapadékvíz-tárolás ésszerűségét folyamatosan ellenőrizni szükséges.

e) A vízgazdálkodási programot *regionális szinten* tervezve, egészítse ki az *erdő- és vadgazdálkodási*, valamint a *halgazdálkodási* program.

69. Magyarország *erdősítésére* az évi 8–15 ezer hektárral való erdőterület-növelést, a Nemzeti erdőprogramhoz a forrásokat biztosítani kell. Az ország területének 19%-át fedi erdő. Növény-, állat- és ember-egészségügyi, valamint

éghajlati, talaj- és vízgazdálkodási szempontok indokolják, hogy ez az erdősültség 30 éven belül elérje a 28–30%-ot. Az elkészült Nemzeti erdőprogramot regionális szintre lebontott cselekvési program kövesse. Ez vegye figyelembe, hogy

a) az élelemtermelésből felszabaduló területek legjobb „tartalékolása” azok beerdősítése a helyi talaj- és éghajlati adottságok között élő fákkal. (Számolni kell ugyanis azzal, hogy a világ élelemkészletének aránylagos csökkenése 30–50 év múlva oda fog vezetni, hogy újabb igény keletkezik az élelemtermelésre alkalmas földek eke alá vonására. És ekkor a ma a szántóföldi termelésből kivont területek ismét aktivizálhatóak.)

b) Az erdőgazdálkodási program tartalmazza az utakat, vasutakat, településeket követő erdősávok telepítését is.

c) Az erdők faanyagának hasznosítása mellett (fából készült eszközök, berendezési tárgyak, tüzelőanyag) különös hangsúllyal kell megvizsgálni az erdőkben létesített oktatási, gyógyászati, egészségügyi és pihenést szolgáló intézményeket. (Az erdő klimatikus gyógyhelynek minősül.)

d) Az erdőgazdálkodással és a bioenergia-termeléssel kapcsolatos vitákat a nyilvánosság előtt, tudományos fórumon kell folytatni.

70. Külön figyelmet érdemel a következő évtizedek hús-termelésében az *erdei vadgazdálkodás*. Folytatni kell azokat a kutatásokat, amelyek a magyarországi erdők és egyéb élőhelyek vadeltartó képességét tárják fel.

71. Tudatosítani kell a vidék lakóiban, hogy „azt a települést tekinthetjük élhetőnek és fenntarthatónak, amelyik határában az ökológiai adottságra épülő mezőgazdálkodás (élelemtermelés és természetgazdálkodás)” folyik.

## B) Mezőgazdálkodás (élelemtermelés, bioenergia, kertészet)

A mezőgazdálkodás önálló országos ágazati stratégiát igényel. Mivel azonban a vidék a mezőgazdálkodással szorosan összefonódik, szólni kell azon részeiről, amelyeknek szoros összefüggései vannak a vidék általános társadalmi-demográfiai, települési és tájgazdálkodási kérdéskörével.

72. Az *élelemtermelés közhasznáról*. Az élelem áru, de különleges áru. Magán- és közhasznat hordoz, de közhaszna nagyobb, mint más árucikké. Közhaszna két sajátosságán nyugszik. Az egyik: minőségén az egészségünket alapvetően meghatározó táplálkozás minősége múlik. A másik: a magánhaszon előállításában a közhasznat képező természeti környezet egészségét is ápoljuk.

Mindezeket a közhasznokat a társadalom előtt is világossá kell tenni, mert ez indokolja, hogy az élelmiszer-termelést közpénzekből is finanszírozzuk. Ha ezt elmulasztjuk, gazdálkodóellenes társadalmi hangulat keletkezhet a vidéki nem mezőgazdálkodó és a városi lakosság körében. Ez

1. TÁBLÁZAT. A GAZDASÁGOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON  
A BIRTOKMÉRET SZERINT (DB)

Birtokméret (ha)	1895	1935	1949	1965	1975	1989	2000
– 10	2 123 634	1 533 440	1 363 000	–	–	–	907 154
11–50	229 202	83 823	71 267	–	–	–	47 330
51–100	14 798	6 685	2 933	6	–	–	5 745
101–300	13 936	8 027	3 000	31	–	–	4 012
301–500	2 096	908	400	257	17	2	679
501–1000	2 827	781	200	875	67	35	684
1001–5000	984	658	–	2 241	1 368	866	1 214
5001–10000	4	25	–	61	278	398	51
10000–	11	59	–	11	20	74	47
Összesen	2 387 492	1 634 406	1 440 800	3 482	1 750	1 375	966 916
Átl. méret (ha)	9	6	8	1 658	3 454	4 716	5

Forrás: A magyar vidékfejlesztés stratégiai tudományos megalapozása – előtanulmányok. I. kötet, 123.

a veszély különösen erős a jelenlegi helyzetben, amikor Magyarországon is a rendszerváltozás, a piacgazdaságra váltás, az uniós csatlakozás következtében társadalmi átrendeződés megy végbe, és a társadalom anyagilag hanyatló elemei a közpénzekből várnak támogatásra.

73. Alapelvünk legyen – és ezt elfogadja mind a szakemberek közösség, mind a vidéki lakosság –, hogy mind jobban biztosítani kell az állam területének lakottságát, nem utolsósorban a szállásterület természeti értékeinek karbantartása céljából. Ebben a lakottságbiztosításban kiemelt helyet kap a mezőgazdálkodás (mező-, erdő- és vízgazdálkodás).

A mező-, erdő- és vízgazdálkodást a természeti tájjal való gazdálkodás összességének tekintjük. Ennek egyik módja az élelemtermelés, a másik formája az ipari alapanyagok előállítása, a harmadik a természetvédelem. Ez a felfogás még nem nyert elfogadást elég széles körben. Mind a társadalom, mind a gazdálkodók a mezőgazdálkodást szinte kizárólag csak élelemtermelésnek tekintik. Ennek oka: a társadalom közvetlenül, a piacon csak az élelem árát ismeri el. Az egészséges természeti környezetnek nincs ára, ezért a karbantartásért végzett munkát sem ismeri el senki. Legfeljebb a munkanélküliek „köz munkájá”-t vesszük erre igénybe. Ezen a felfogáson a Nemzeti Vidékpolitikai Tanácsnak a kormány és országgyűlés által kiküldött egyéb szervezetekkel (például Országos Környezetvédelmi Tanács) változtatnia kell. Az állam pedig tekintse árunak az egészséges környezetet is, és állapítson meg ezért munkaráfördítést és elmentételezéseként munkabért.

74. A vidék egyik közhaszna és a vidéki ember megélhetési forrása mindig is a mezőgazdálkodás lesz. A vidék gazdálkodása nem azonos a mezőgazdálkodással. Az európai és a magyarországi vidéken élők túlnyomó része ma már nem a mezőgazdálkodásban, hanem az iparban, szolgáltató vállalkozásokban, a közszolgáltatás üzemeiben és az igazgatásban dolgozik. Mégis vidéken a mezőgazdálkodás egész Európában meghatározó lesz.

Magyarországon ésszerű élni azzal az adottsággal, hogy az állam területének 50%-a mezőgazdálkodásra kiválóan alkalmas, 25%-a gyengén alkalmas terület. (Európában ez a legjobb arány.) Az ebből eredő következtetéseket a hosszú távú nemzetstratégia keretében kell levonni. Európában minden állam tudatosan foglalkozik a szálláshely természeti adottságainak okos hasznosításával, és a helyi társadalom megélhetésének biztosításával. (Legyen szó ipari vagy az élelemtermelés nyersanyagairól.) Magyarország kiváló mezőgazdálkodási (mező-, erdő-, vízgazdálkodás) természeti adottságaival bizonyos fokú félelmet keltett az Európai

Unió agrártermékpiacon, hiszen az unióban élelem-túlermelés van.

75. Az élelemtermelés a táj(környezet)gazdálkodás és így a természetvédelem leghatékonyabb és legolcsóbb formája. A legelők, szántók, erdők, vizek karbantartása közhaszon (ezért kapnak támogatást), az állampolgárok egy részének munkahelyet teremt vidéken, bevételt hoz számukra, ami után a termelők adóznak.

A mező-, erdőgazdálkodási tevékenység egésze (az élelemtermelés, mezőgazdasági, ipari növények termelése, környezetvédelem) szakmailag hasonló munkafolyamatokból áll, hasonló szerszámkészlettel történik, hasonló szak- és anyagismeretet követel. De hasonló szakismeretet kíván a szakadminisztrációban is. Ezért az állami menedzsmentben biztosítani kell ezen tevékenységek összhangját. A politika tegyen annak érdekében, hogy a kormányzati adminisztráció felépítésében ez a szemlélet érvényesüljön. (A pártpolitikának ne engedjen teret a politika, amikor a földdel, erdővel, mezővel, vízzel gazdálkodás állami felügyeletének szervezeteit állapítja meg.) Jelenleg mind a lakosság, mind a szakemberek zűrzavart és esetlegességet látnak.

76. Az Európai Unió tájgazdálkodási és területfejlesztési politikájában lejátszódó változásokat jobban meg kell ismertetni. Nehéz feladat mind a polgároknak, mind a politikásainak a fél évszázados preferenciák változását „megemésztetni”.

77. A termékszerkezet-váltás elkerülhetetlen a mezőgazdálkodásban. Ezt a következő évek agrárpolitikájának tudatosítania kell, és a váltást gazdaságon belüli kényszerrel elő kell segíteni. A termékszerkezet-váltás legalább három alapelvét el kell fogadtatni az agrárpolitikával és a gazdálkodókkal.

Az egyik alapelv: az állat- és növénytermesztés egyensúlyának visszaállítása. A kormány a nemzeti támogatáson belül növelje az állati eredetű élelem és egyéb termékek előállításának és feldolgozásának arányát, a hazai állattartás közhasznát fogalmazza meg a nemzeti agrárstratégia.

2. TÁBLÁZAT. A MŰVELÉSI ÁGAK GAZDASÁGONKÉNTI ÁTLAGOS TERÜLETE (HEKTÁR)

Megnevezés	Szántó	Konyha- kert	Gyümöl- csős	Szőlő	Gyep	Erdő	Nádas	Halastó	Temető
2000									
Gazdasági szervezetek	506,9	–	35,7	27,7	161,2	563,1	37,7	132,0	663,0
Egyéni gazdaságok	3,1	0,1	0,4	0,3	2,9	2,9	1,3	0,8	2,7
Együtt	6,4	0,1	0,5	0,3	5,7	18,2	3,4	6,2	6,5
2003									
Gazdasági szervezetek	384,9	1,4	30,1	20,2	146,7	547,5	43,0	103,8	503,1
Egyéni gazdaságok	4,4	0,1	0,7	0,4	4,1	3,8	2,3	5,6	3,3
Együtt	8,9	0,1	0,9	0,5	8,8	32,2	8,5	35,9	8,2
(2000 = 100)									
Gazdasági szervezetek	75,9	–	84,3	73,1	91,0	97,2	114,1	78,7	75,9
Egyéni gazdaságok	142,4	103,9	178,7	133,6	144,3	132,6	177,4	688,4	121,7
Együtt	139,2	103,6	169,4	132,9	154,8	176,9	247,7	578,8	124,6

Forrás: A magyar vidékfejlesztés stratégiai tudományos megalapozása – előtanulmányok. I. kötet, 102.

A másik alapelv: a munkaerő-igényes, munkaalkalmat teremtő és piacképes termékek előállítását kell előnyben részesíteni.

A harmadik alapelv: jó talajkarbantartó és sokcélúan hasznosítható növények (pillangósok, repce), valamint energianövények termelésének preferálása.

A gazdákat biztosítani kell, hogy ezeket az alapelveket az állam érvényesíti támogatási politikájában. Különben maradnak a gyors megtérülésű és könnyebb munkával megtermelhető áruk mellett.

78. A társadalom lassan fogadja el, hogy a gyenge vagy rossz minőségű területeken erdőt kell telepíteni, vagy visszaadni azokat a „vad” természetnek. Az erdőtelepítéssel az erdő- és vadgazdálkodás, a lecsapolatlan, belvizes területekkel a víz- és halgazdálkodás súlya a mezőgazdálkodáson (és az élelemtermelésen) belül növekedni fog. Ezért is tudatos képzési-átképzési politikát kell megalapozni. Kutatni kell azokat a piaci ösztönzőket, amelyekkel a vad- és az erdei termékek feldolgozása tovább fejleszthető, és a fogyasztói-étkezési kultúrában nagyobb helyet kapnak. Az uniós erdőtelepítési támogatások jó kihasználását kellene biztosítani, a jól szervezett erdészeti szakembergárdával és azok jól működő civil szervezeteinek mozgósításával.

79. A hungarikumok program legyen az agrárstratégia kiemelt része (piac- és korszerű fogyasztásközpontú hungarikum-terv).

80. Folyó- és állóvizeink szabályozásában és hasznosításában tétlenkedést lát mind a szakember-társadalom, mind a lakosság. A városi eredetű értelmiségi-környezetvédelem aggályai érthetőek, szempontjaikat a politika helyesen érvényesíti, megbecsülésük a vidéki lakosság előtt is elfogadott. Ma már a környezetkímélő mező-, erdő- és vízgazdálkodás elve elfogadott. Ennek figyelembevételével kell a Kárpát-medence alján elhelyezkedő Magyarország kivételes vízbőségével okosan élni, és azt üdülésre, energianyerésre,

halászat-horgászat céljára hasznosítani. Az édesvízi hal, kagyló, teknőc a helyi lakosság alapélelmiszere volt az ipari forradalmak előtti időkben. Ezek termelési kultúrájának visszaállítása népegészségügyi szempontból is kiemelten indokolt. Ezek a termékek (az őshonos szálfátlan tokhalak, kagylók, vízi szárnyasok) hungarikumok lehetnének a következő évtizedekben, ezért tervszerű támogatásuk kiemelten indokolt.

Külön kívánatos foglalkozni az agrárstratégiában a hazai halgazdálkodás helyzetével. Az eliszaposodott tavakból piacra dobott pocsolya ízű és agyonhizlalt ponty már nem versenyképes, és csak leszoktatja az embereket a halevésről.

81. Magyar érdekek az unióban. Az Európai Unióban minden területen, így az élelemtermelésben is, kiélezett verseny van. Fokozza ezt a versenyt az élelemtermelés területén két tényező. Az egyik: az unióban élelemfelesleg van. A másik: az unió – éppen a mezőgazdálkodás közhaszná okán – költségvetési támogatásban a termelőágazatok közül egyedül ezt a szektort részesíti. A mindenkori magyar kormánytól joggal várja el a lakosság és a szakember közönség, hogy az unióban legalább olyan határozottsággal képviselje a helyi, nemzeti érdekeket, mint más kormányok a maguk állampolgári közösségének érdekeit. (A hazai szakember és mezőgazdálkodó lakosság nem tartja elég erősnek sem a parlamenti életben, sem a kormányzati adminisztrációban, sem a médiában a tágabban vett mezőgazdálkodás érdekeinek és szempontjának megjelenítését.)

82. Ezzel a földbirtokszerkezettel nem lehet versenyképes a magyar mezőgazdaság. A „ki a felelős ezért” politikai vitáit a történészekre kell hagyni. A megoldást kell keresni. A vidéki lakosság elfogadja a gazdaságon belüli eszközökkel végbemenő birtokkoncentráció lehetőségét. (Ezt értelmes – és nem politikai – alapon lehet folytatni.) A Nemzeti Földalap földbirtok-átalakító szerepét, a földvásárlás-eladás előnyeit világossá kell tenni. Magyarországon földfőlöslég és földhiány együtt jelentkezik. A földbirtokszerkezet deformitása a vidék legnagyobb közvitáinak állandó tárgya. A 2006. évi választások után politikai konszenzus szükséges egy modern földtörvény létrehozásában. Ettől a törvénytől a vidéki lakosság (és az ország) azt várja el, hogy igazodjék a nemzetközi (európai) fejlődési irányokhoz, de vegye figyelembe a magyar (és a közép-európai) rendszer hagyományos kötődését a földhöz és az uniós követelményeket. A szakemberek közötti nézetkülönbségeket mutatja, hogy az agrárkerekasztal a témában nem jutott konszenzusra.

Meg kell szüntetni kis-, közép- és nagyüzem közötti „elémetieskedő”, politika gerjesztette vitákat. Mindhárom üzemforma megfér a tájilag igen tagolt és sokféle termék előállítását kínáló Magyarországon. A birtoknagyságot az üzem, az üzemi kereteket a terményszerkezet határozza meg. A Vidékpolitikai Tanácsnak segítenie kell a mezőgazdaságot (és a vidéki társadalmat) szétziláló viták lefolytatását.

83. *A vidéki családok egy része ún. több lábon álló gazdálkodást folytat.* A tisztviselői-kézművesi vagy éppen nyugdíjas állás mellett megfér a „ház körüli” föld művelése. Ezen gyümölcsöt, zöldséget, kis mennyiségű szemes terményt, amelynek egy részéből néhány háziállatot – főként sertést, esetleg birkát, kecskét, (több, tojást termelő) szárnyast – nevel. Mindez összefér a kispiaozással, esetleg vendéglátással. Ezt a magyarországi vidékre jellemző életformát, hagyni kell élni, sőt a ma is adott kedvezményekkel továbbra is támogatni kell. Ez az életvitel a vidéki emberek önellátása mellett a vidéki emberek jelentős részének természetközeli világszemléletet, állandó testmozgást a szabad levegőn, egészséges élelmiszert, kicsiny napi örömeket és nem lebecsülendő jövedelempótlást biztosít. Ennek a „szociális mezőgazdaság”-nak a jövőjét lebecsülni technokrata rövidlátóság, idejét múlt modernitás-eszmény követése volna. Mint ahogy nagy hiba ezek piacképességéről, önálló megélhetést nyújtó versenyképességéről beszélni is.

84. *Joggal várja el mind a lakosság, mind a gazdatársadalom, hogy egészséges, megfizethető élelmiszer kerüljön a magyar fogyasztók asztalára. A kereskedelem élelmiszerellenőrzése* egész Európában (nem is szólva Amerikáról) rendkívül szigorú! Ezt Magyarországon is erősíteni kell. Tisztában kell lenni azzal, hogy a nagy kereskedőláncok természetesen a nyugat-európai és tengerentúli árufelesleg piacát látják Magyarországon, s a sok színvonalas termék mellett megkísérlik – másutt is – a gyenge termékeket itt eladni. Ezeket ki kell szűrni.

A nemzetközi versenyben a modernizációra kényszerítő kihívásokat kell látni. Ezért továbbra is, már a forgalomba hozatal előtt legyen szigorú az itthon termelt és feldolgozott növényi és állati eredetű élelmiszer ellenőrzése. A Magyarországról származó élelmiszer egészséges volta nemzetközileg mind elismertebb. A szigorúság fontosságát mind a gazdák, mind a lakosság egésze belátja, elfogadja. A meg-megmutatkozó jogos vagy jogtalan külföldellenesség helyett egy önkritikus, színvonalasságra törekvő, jó hírünket keltő magyar élelmiszer-termelés és -kereskedelem épüljön ki.

Ugyanakkor a lakosság joggal várja el, hogy a kormányzatok védjék a magyar élelmiszer-fogyasztót és a magyarországi élelemtermelőket. Európa több államában támogatják azokat a kereskedőket, akik hazai termékeket árusítanak. Ajánlatos az európai agrárpolitikai-kereskedelempolitikai

technikákat megismerni. Ugyanakkor a gazdaközösségnek tudomásul kell venni, hogy racionálisabb, jobban szervezett, szorgalmas munkával lehet csak egészséges és a külföldivel versenyképes élelmiszert előállítani.

85. *Új szövetkezeti törvényre van szükség.* És a szövetkezés becsületének visszaállítására, hasznának felismertetésére. A termelő-értékesítő-fogyasztói szövetkezetek eszméjét lejáratta részben az államszocializmus, részben a politikai rendszerváltás. A tőkehiány egyik pótlási lehetősége pedig éppen a szövetkezés lehet. (Az agrárprogram része legyen például a szövetkezetek állami tulajdonhányadának szanálása.) Kívánatos, hogy a termelők szövetkezeti tulajdonú feldolgozóüzemeket hozzanak létre, amelyekre az állam hosszú lejáratú hiteleket és egyéb kedvezményeket adjon. Ez biztosítja, hogy a mezőgazdasági termékek melléktermékeit helyben hasznosítsák (csont, bőr, olajpogácsa stb.), ami ismét munkahelyet teremt. És ugyanakkor helyreállíthatja a bizalmat a közös vállalkozások iránt.

86. Az állam mind az önkormányzati, mind a szakadminisztrációban fejlessze ki az „*egyablakos*” rendszert. A vidéki gazdálkodók jórészt önellátóak vagy családtagokkal dolgoztatnak a gazdálkodási adminisztrációban. A mai szolgáltatások adminisztrációját egyszerűsíteni kell, a szabványnyomtatványokat közérthetőbbé kell tenni. Az adózó áru-termelőknek fel kell kínálni a kedvezményes számítógép-vásárlást, számítógép-használói tanfolyamok finanszírozását, kedvezményes szoftvereket.

87. *A kertészet növekvő jelentőségéről.* A kertészet a mezőgazdálkodás egyik hagyományos ágazataként Magyarországon egyre nagyobb szerepet játszik mind az élelemtermelésben (zöldség, gyümölcs), mind a „környezetkellemes életkörülmények” biztosításában (virág, díszkert). A kertészet a rostban gazdag táplálkozás egyik biztosítója. Az ágazat két szerepköre bővül előreláthatóan a jövőben. Az egyik: az egészséges és környezetkellemes *magánkertek* és *közterületek*, valamint a virágüzletek növekvő igényének ellátása. Nemcsak a vidéki, de a városi terek (parkok, útszegélyek) jó minőségű gyümölcs-, díszfa-, cserje-, konténeres virágszükségletének ellátói a vidéki kertészetek és faiskolák. („Kertes, virágos Magyarország.”) A másik szerepkör: a *hobbikertészek* táborának ellátása. Ez a tábor világszerte, és így Magyarországon is, nő a vidéken. Vagy a kertes lakóházak, vagy a hétvégi (üdülő-) házak körül létesített kis dísz- és haszonkertek létrehozói, művelői ők. Egy megújuló, egészséges életforma kiteljesítői. Az ellátásukra bővülő kertészeteket és a kertész szakmát támogatni szükséges. A számítások szerint a kertészek több tízezer vidéki család megélhetéséhez járulhatnak hozzá.

88. *A mezőgazdasági irányú szakképzés fejlesztésének* készüljön el stratégiai terve. Az ország hét egyetemi intézménye még mindig a legszínvonalasabb felsőfokú intézmények közé tartoznak. Ezek lehetnek mintegy területi köz-



pontjai is a tájilag különböző termékstratégiák kimunkálásának, illetve a gazdák folyamatos továbbképzésének.

A középszintű képzést rendkívüli gyorsasággal kell áttekinteni és feljavítani.

A gazdák önképzését, akár a távoktatás keretében, de még inkább a gazdatanfolyamokon segíteni szükséges.

A gazdatanfolyamok újjáéledése – akár a népfőiskolai mozgalom új formáiként is – eredményesnek mutatkozik. A köztévé mezőgazdasági adásait, a jó színvonalú ilyen témájú rádióműsört (Falurádió) támogatni szükséges, és politikamentessé kell azokat. Segíteni kell a mezőgazdasági ismeretek írásos terjesztését.

89. Helyre kell állítani a növény- és állategészségügy (védelem) szétesett rendszerét. A gazdaságok növényvédelme és a vadgazdálkodás egészségvédelme eredménytelen, ha a közterületekről nincs megfelelő szintű gondoskodás.

### C) Ipar és szolgáltatás

90. A vidék a zöldmezős beruházásokhoz az országos ipari bázis tartalékterülete. Feltételezhető, hogy a közép-kelet-európai autópályák és a fővárosokon kívüli repülőjárat-összeköttetések épülésével párhuzamosan új ipartelepek, ipari parkok jönnek létre a vidéken. Ezért is már most javasolható az olyan közepes nagyságú iparvállalatok ösztönzése, amelyeket beszállítói feladatokra szakosodnak.

91. A vidék a *megújuló energiaforrások színhelye*. A világon, és így Magyarországon is, még esztendőig a fosszilis energiahordozókból (szén, olaj, gáz) nyerjük az energia feltehetően 60–70%-át. Az atom, illetve a maghasadásos energia felhasználása feltehetően – a műszaki megoldásoktól is függően – növekedni fog. De a megújuló energiaforrások, mint kiegészítő források, fokozott hasznosítása világszerte, és így Európában is, nemzeti és uniós program. Magyarországon az európai (normaként szereplő) 12% helyett 1,5% a megújuló energiaforrások részesedése a felhasznált energiában. Fejlesztteni kell tehát a víz és a szél kínálta „tisza” energiák és a kis szennyezésű bioenergia előállítását. Az energiafű, energiaerdő pontos és óvatos, jól ellenőrzött intézményekkel (bioetanol, a kukoricaszesz) a mezőgazdálkodással nyert energiák arányainak előretörését ígérjük.

Váltás megy végbe az energiaszolgáltató ipar gondolkodásában is. A nagy energiaszolgáltató rendszerek mellett ismét szerepet kaphatnak a századelő kis szolgáltatóüzemei. A vidéki kis vízi erőművek, szélenergia, illetve a bioenergia kis- és középüzemi előállítása a műszaki megoldások tökéletesedése révén ezektől függően jelentős kiegészítő energianyerést ígérnek.

A vidéki települések fűtési kultúrájában a fafűtés előretörésével számolhatunk, mint kiegészítő fűtéssel. (A fahulladék, a nyesedékek elégetése.) A távolról vezetett gáz árának 75%-a a csővezeték ára. Nem zárható ki a már jelentke-

ző életszemlélet-módosulás: nem megy a fiatal feltétlenül „konditerembe” a favágás, tüzelőbiztosítás, ház körüli munka helyett.

A vidéken élők helyi energianyerését, kilátásait, az eszköz-berendezések támogatási rendszerét szakmai vitákon kell tisztázni.

92. A vidék lehet a színtere a lokális *fa, kő és mezőgazdasági nyersanyagok* feldolgozására létrejövő ipari bázisoknak és ipari, kereskedelmi központoknak. A termelés közelében építhetők ki mind az intervenciós raktárak, mind a folyóvízi, mind a tengelyen szállítás raktározási, átrakodási központjai.

93. A *kis terméksorozatokat* gyártó üzemek, az ún. kisipar a vidéket keresi fel. A vidéki önkormányzatokon is múlik, hogy a ma már joint venture-okban is létrehozott ilyen kisüzemek hol települnek le.

94. A turizmussal és a városi, valamint a vidéki középosztály erősödésével megnő az igény a *fából készült szerszámok*, háztartási berendezési tárgyak és a fából, valamint *kőből készült környezetkultúra*-cikkek iránt. Ezek előállítói a helyi kézművesek, azok kőfaragó, fafaragó, díszkőművesi műhelyei. (Természetes alapanyagokat felhasználó művészi manufaktúrák.) Ezek szerepe a népi iparművészetben – fa-, kőfaragás, textilművészet – feltehetően növekedni fog.

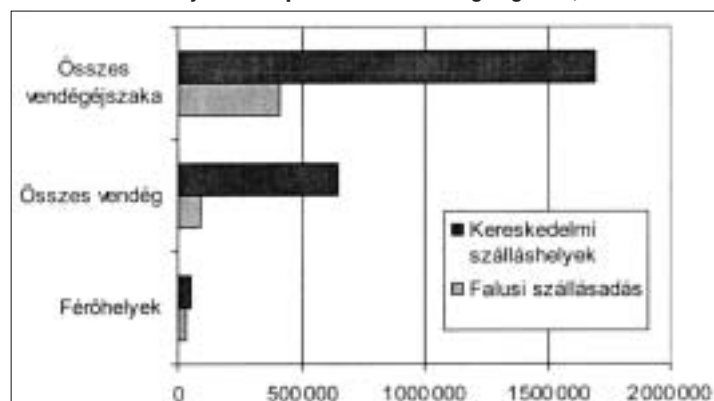
95. A *várost ellátó kismesterségek* mind több művelője költözik vidékre, ahol az anyagmegmunkálás zaja, pora kevésbé zavaró. A vidéki táj egészségmegőrző, illetve -javító környezetére (erdő, jó levegő, víz stb.) alapozódnak gyarapodó számmal a vidéki gyógyászati-természetgyógyászati központok. Mindenekelőtt a gazdag magyarországi hévizekre építő vízgyógyászat üzemágának kiépítése támogatandó. Az új informatikai rendszerek terjedése vidéken lehetővé teszi a távmunka, illetve a kisiparcikk-termelésben a vidéken lakók „bedolgozását”.

### D) Üdülés, turizmus

Az országos turizmus fejlesztésére vonatkozó programok között, a hagyományos turisztikai célterületek (Balaton, Dunakanyar), a meglévő turizmuspolitika mellett erősebb felkarolást igényel a most kibomló faluturizmus, a magyarországi turisztikai ipar és az ország-látogatás nagy tartaléka.

96. A vidéki térségbe irányuló ún. falusi és agrárturizmus (továbbiakban: falusi turizmus) alapja: a vidék természeti és kulturális sokfélesége iránti érdeklődés megnövekedése. Ez magában foglalja nemcsak a falunak, hanem a községnek, kisvárosnak minősíthető települések vendégfogadását is. A falusi turizmus a vidék felértékelődésének egyik mutatója és annak jele, hogy a vidék közhasznát a társadalom egésze fokozatosan felismeri. Ugyanakkor a falusi turizmus a vidéken élők – nem utolsósorban a vidéki nők – egyik fontos foglalkoztatási területe. A több lábbon álló vidék-

3. ábra. A vidéki Magyarország kereskedelmi és falusi szálláshelyeinek kapacitása és vendégforgalma, 2002



Forrás: KSH 2002. évi TSTAR adatbázis alapján saját számítás. In: *Előtanulmányok, i. m. II. kötet, 141. o.*

ki kisvállalkozók fő vagy kiegészítő jövedelemforrása, elfoglaltsága. Segíti a vidéki települések bekapcsolódását a hazai és külföldi kulturális áramlatokba, az idelátogató turisták vagy itt üdülőházakat kiépítő külföldi vagy városi emberek révén. A vidéki lakosság egyelőre elsősorban a jövedelemszerzési és munkahely-teremtési forrást látja a falusi turizmusban, de fokozatosan felismeri a falusi turizmus kultúrárközvetítő és a kulturális kapcsolatok kölcsönösségét fejlesztő hatását.

Ugyanakkor a falusi turizmus a természetközeli életmód szervezője, és a magyar nemzeti kulturális örökség legjobb, vállalkozási alapon álló közvetítője is. Ápolja és megjeleníti a vidéki élethez köthető kulturális értékeket, mivel a vidéki élet egészen az utóbbi évtizedekig konzerváltan megőrizte a helyi szokásrendeket, életmódot.

97. A magyarországi faluturizmus megfelelő országos szervező intézménnyel rendelkezik, a Falusi és Agrárturizmus Országos Szövetségével. A szövetség érdek-képviseleti szerepére figyelni kell, fokozott állami segítséggel látni el képzési és ismeretterjesztői tevékenységét. A falusi turizmusnak államigazgatási partnereként kínálkoznak a kiépítendő régiók (egyelőre a megyék). A vidékfejlesztési program törekedjék arra, hogy a falusi és agrárturizmus országos szövetsége mellett meglévő országos szervezetekkel (Biokultúra Egyesület, Hegyközségek Nemzeti Tanácsa, Magyar Lovasturisztikai Szövetség, Magyarországi Borutak Szövetsége, Népművészeti Egyesületek Szövetsége stb.) helyzetáttekintést készítsen a hazai falusi turizmus állapotról és azokról a jogszabályokról, amelyek ezen turizmus fejlődését segítik, illetve hátráltatják.

98. A vidéki (falusi) szokásrendszerek helyi hagyományairól. Magyarországon – mint Kelet-Közép-Európában általában – egészen az elmúlt évtizedekig megmaradtak a mezőgazdálkodás gépesítése előtti korszakból származó termelési eljárások, szerszámhasználatok. Ezek szerszám-

készlete a hozzákapcsolódó munkavégzés technikája a falu-, illetve tájmúzeumok gyűjtőkörébe, illetve kiállítási tematikai körébe tartoznak. Ugyancsak ezekhez a termelési eljárásokhoz, valamint a vidéki települések sokáig megmaradó elzártságához kötődnek a máig nyomaiban élő „falusi szokások”, az ünneplésektől a mindennapi élet ritmusáig. Amíg a városi kultúra és emlékei (középületek, kulturális központok), részben a régi társadalmi elithez, részben a polgársághoz, munkássághoz, tisztviselőkhöz kötődnek, addig a falusi kultúra emlékei a parasztsághoz, kézművesekhez kapcsolódnak. A táj- és falumúzeumok létesítése legyen az országos múzeumi szervezeten belül elkülönített feladat. Történjen kísérlet arra, hogy a falusi múzeumok, emlékhelyek fenntartásában az állami, az önkormányzati és a magán erők egyesüljenek. (Az adományozók számára különböző szintű adókedvezményekkel.)

99. A kulturális piac szerepének növekedése a mai emberek életében a falusi turizmus egyik alapja. Továbbra is pályázatokkal kell segíteni a tájjellegű kulturális rendezvényeket, a rendszeresen tartott fesztiválokat, ahol a helyi ételeket (hal, vad, birka, káposzta stb.), borokat (Sopron, Neszemély, Mór, Villány, Tokaj, Alföld, Eger, Balaton), kismestersegeket mutatják be. Továbbra is pályázati támogatásra érdemesek a helyi etnikai, társadalmi vagy a tájgazdálkodáshoz kötődő szokások.

Ezek a rendezvények erősítik az adott táj vagy település kulturális kohézióját is.

100. A magánüdülő-körzetek Magyarországon Európában a legmagasabb arányban épültek ki először az 1930-as, majd az 1970–1980-as években. A hétvégi ház „életformája” részben pótolta a külföldi nyaralást, részben egy természetközeli és egy sokmozgásos életformát fejlesztett ki. Az üdülő-körzetek jövője Magyarországon még bizonytalan. Attól is függ, hogy a települések őshonos lakói mennyire képesek integrálni, befogadni az üdülőtelepek lakóit. Országos áttekintés és helyzetelemzés szükséges arról, hogy az önkormányzatok hatókörébe adott járulékos adóztatás, illetve helyi szolgáltatás mennyire hátráltatja, illetve segíti az üdülőtelep, azaz a „második lakás” fenntartását.

101. A falusi turizmust értelmetlenül sújtó jogszabályokat felül kell vizsgálni. Lehetővé kell tenni a szállásadástól független falusi vendégfogadást, könnyíteni kell a helyi termékek esetenkénti felkínálását. Könnyíteni kell a helyi mezőgazdasági és kézművestermékek közvetlen piacra vitelét.

102. Az egyes település- (falu-) stratégiák elkészítésében kapjon helyet nemcsak a helyi természeti és épített környezet védelme, hanem megfelelő szintű bemutatása is. (A pályázati rendszerben hangsúlyosan jelenjen meg ezen természeti és épített környezethez vezető utak, ottani pihenőhelyek karbantartása.)

103. A Kárpát-medencéhez köthető állat- és növényvilág bemutatása kapjon helyet a vidékfejlesztési programokban,

a helyi tájterekben, kisebb rezervátumokban, állatkertekben. Készüljön módszertani útmutató az ilyen típusú intézmények létesítéséről, finanszírozási lehetőségeiről, és ezen állat- és növényvilághoz kötődő régi emberi szokásrendekről. (A lovasiskolák, a vizes élőhelyek, az erdészházak, a horgászatra, lovaglásra, vadászatra is alkalmat kínálnak.)

104. Kiemelten ajánlatos kezelni a *hévizekre* és a *vadászati lehetőségeinkre* épülő vidéki turizmust.

## VI.

### ELÉRHETŐSÉG ÉS MŰSZAKI-TECHNIKAI FELSZERELTSÉG (INFRASTRUKTÚRA)

105. *Az államnak egyértelműen meg kell mondania, hogy milyen létszámú és szintű településen mennyiben biztosítja az elérhetőséget és a műszaki-technikai infrastruktúrát. Meg kell mondania, milyen feltételek biztosítását vállalja el az állam a település alapfinanszírozásának keretében és melyek azok, amelyek fejlesztésére megpályázható állami forrásokat nyitnak meg, és melyek azok a feltételek, amelyeknek biztosítását a helyi település (önkormányzat) saját gazdálkodásából eszközölheti. Sem a helybéli lakosságot, sem a betelepülőket nem szabad bizonytalanságban hagyni. A vi-*

déken élőknek, akár a legkisebb faluban lakóknak is, pontosan tudniuk kell, *milyen technikai környezettel számolhatnak* lakhelyük megválasztása során. *A legrosszabb* a jelenleg uralkodó *bizonytalanság*, az áttekinthetetlen pályázatok, hamisan keltett remények között.

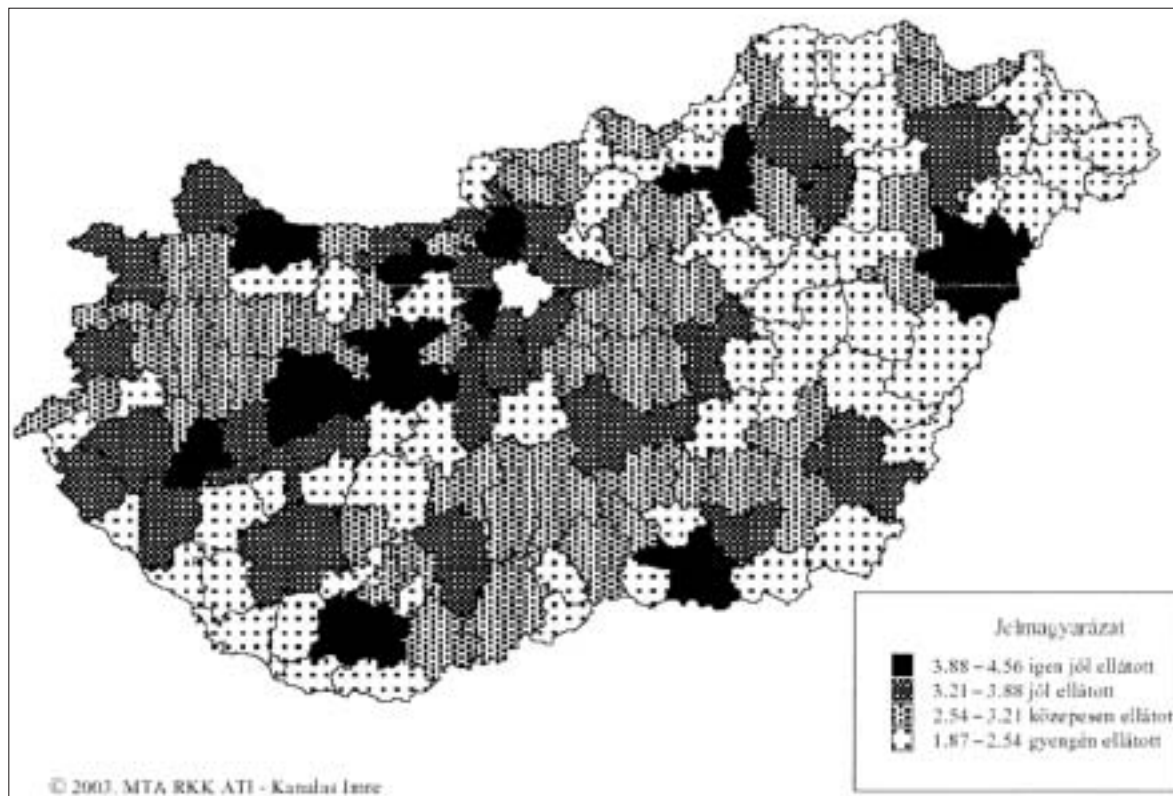
106. A vidéki települések elzártságát általában oldani kell. Az elzártságot a közlekedés és a hírközlés, informatikai rendszerek alulfejlettsége eredményezi.

107. A magyarországi közlekedési rendszerek a városi központokra, illetve fővárosközponttal alakultak ki a 20. század elején. A kistelepülések egymás közötti összekötésére jó minőségű utak és vasutak nem épültek. Márpedig ezek a kistelepülések közötti utak biztosíthatnák a munkavállalás rádiuszának kibővítését.

Az autópálya-program az elmúlt 30 esztendőben természetesen igazodott az ezeréves Kárpát-medencei útrendszerhez. Az állam első számú érdeke az, hogy ezek a nagy, országunkat a világgal összekötő utak megépüljenek. Meg kell találni azonban a forrásokat arra is – a magántőke (PPP) és az önkormányzati források bevonásával –, hogy a *falu-falu, illetve a kistérségi kapcsolatok úthálózata* gépkocsival (személy- és teherkocsival) járhatóvá váljon.

A vasútprogram a fő vonalak korszerűsítését is nehezen biztosíthatja. A szárnyvasutak és a használaton kívül került gazdasági vasutak (kisvasút) csak a magántőke támoga-

4. ábra. Az információs-kommunikációs ellátottság területi képe Magyarországon (a főváros kivételével), 2003



Forrás: Előtanulmányok i. m., II. kötet, 50.

tására számíthatnak. Meg kell azonban vizsgálni, hogy a mai viszonyok között is több község érdekét szolgáló pályák fejlesztése mennyire indokolt. Ezeknek konkrét felmérése a regionális vidékfejlesztések során történjen meg, és a létrehozandó Országos Fejlesztési Alap pályázati preferenciái közé épüljön be.

108. A vidéki települések *tömegközlekedési* (vasút, autóbusz) elérhetősége a rendszerváltás óta romlott. Ez érthető, mivel a korábbi rendszer finanszírozhatatlan volt és a faluból nőtt az elvándorlás, a tömegközlekedési járatok okafogyottá váltak. (Ezek a tömegközlekedési gerincvonalak voltak a városi munkahelyre vagy iskolába ingázás első számú eszközei.) Az új közlekedési stratégiának állást kell foglalnia a helyi vasutak, illetve az autóbuszjáratok fenntartásáról. (Gazdaságtalanság, de szociálisan, kulturálisan indokolt esetben támogatásos fenntartásáról. Számolni kell azzal, hogy a legkisebb települések csakis személyi közlekedési eszközökkel lesznek elérhetőek.

109. Kihaszíratlanok hajózható folyóink. Mind teherszállítás, mind személyforgalom (ezen belül is turistaforgalom) céljára országos kishajózási és kikötőépítési tervet kell kialakítani. Ezek a Tisza-völgy-, a Balaton-, a Duna-völgy-program, valamint a regionális fejlesztések keretébe illeszthetők. A számos, e téren született lokális tervet egyeztetni kell és kivitelezhetőségüket szakmailag elbírálni szükséges.

110. El kell készíteni az épülő autópálya-hálózat mellékútjainak tervét. Ezzel párhuzamosan kistérségi szinten készülnenek el a mezőgazdasági (erdőgazdasági) és turisztikai utak rekonstrukciós tervei.

111. A kistérségek életképességének egyik feltétele a kistérségeken belüli tömegközlekedés (út, vasút) és teherforgalom rövid és hosszú távú tervének elkészítése.

112. A háztartások infrastruktúra-fejlesztésére a falu, illetve településstratégiák tartalmazzanak reális tervet.

a) Minden 2000 főnél népesebb települést 2015-ig uniós normák szerint csatornázni kell. Az értelmetlen, sok kilométeres kihaszíratlan szennyvíz-elvezetési terveket fel kell adni. A helyi szennyvíztisztítást településenként pontos tervben kell rögzíteni. Európai normák szerint el kell készíteni országos terjesztésre a gyökérzónás helyi tisztítás (akár egy házhoz kötött) megvalósíthatósági terveit.

b) Törekedni kell arra, hogy a helyi hulladékot helyben dolgozzák fel, újrahasznosítsák.

c) Az ivóvízellátás egyes régiókban (például Dél-Alföldön) csak országos program keretében biztosítható.

113. A helyi infrastruktúra-minimum biztosítását (posta, esetleg mobilposta, e-posta, teleház, gyógyszer-ellátás, banki, pénzügyi forgalom, gépjármű-üzemanyagtöltő hely, kábeltelevízió, sportfogadási lehetőség stb.) állami támogatással, de vállalkozásban, akár összevont formában biztosíthatók. Az esetleg funkciótlanul váló középületeket, illetve intézményi székhelyeket többfunkcióssá kell alakítani. Az

átalakításokat részben állami fejlesztésekből, részben önkormányzati forrásokból kell támogatni. Ezek a többfunkciós épületek befogadhatnak magánvállalkozásban üzemeltetett árudákat, magánorvosi, állatorvosi rendelőköt, sőt községi könyvtárakat vagy akár a teleházakat, illetve életmentő- vagy tűzoltóállomásokat.

114. Gyorsított ütemben kell a szélessávú internet kiépítését folytatni. Az internet és az elektronikus posta, általában a számítógép-kultúra rövid távon is megvalósítható, de hosszú távon életminőséget javító tényező. Állami, illetve a hardverforgalmazó cégek finanszírozása lehet az alapja a számítógép-használathoz szükséges személyi felkészítésnek. Különösen az idősebb korosztályok képzését kell szorgalmazni, mivel a legfiatalabbak az iskolában, a fiatalok pedig amúgy is önszorgalomból megismerkednek az új technikával.

## VII.

### OKTATÁS, KÖZMŰVELŐDÉS, KÖZEGÉSZSÉGÜGY, HITÉLET

115. A vidéken élő emberek jobban fájlalják gyermekeik neveltetési körülményeinek romlását, mint a saját anyagi, szociális és kulturális életkörülmény-romlásukat. A vidéki lakossági fórumokon a legtöbb kritika az oktatási és a közművelődési rendszer leépülését éri. A kritika nemcsak meghallgatásra, de megszívlelésre vár. Minderre csak részben válasz annak felidézése, hogy egész Európában az oktatási rendszerek válságát, azaz átalakulását éljük meg. És ennek a válságnak Nyugat-Európában ugyanazok az okai, mint nálunk: egyrészt az oktatással szembeni társadalmi elvárások, valamint a műveltségismény tartalmának változása, másrészt az érintkezési és ismeretközlési technikák átalakulása és ezzel az ismeretszerzés individualizálódása és globalizálódása, harmadrészt a településszerkezet módosulásával a 150 éve állandó település-iskola viszony megváltozása.

A Nemzeti Vidékpolitikai Tanácsnak fokozottan kell felkarolnia az oktatás és közművelődés ügyében meglévő pozitív kezdeményezéseket, és a megfelelő tárcákkal, valamint érdek-képviselői szervezetekkel összefogva hosszú távú vidéki oktatásfejlesztési tervet kialakítani.

116. A település életképességének egyik biztosítója az értelmiség helyi jelenléte. Ezért mindent el kell követni annak érdekében, hogy a helyi településen minél nagyobb számmal legyen jelen a tisztviselő-tanár, orvos, gazdálkodó, egyházi értelmiség. Tisztázni kell, hogy az állam mire vállal kötelezettséget.

117. A gyermeknevelés intézményeinek állami biztosításában határozott alapelveket kell elfogadni. Szakmai vitákban kell tisztázni a következőket:

a) óvoda vagy „kisgyermekmegőrzés” minden településen biztosítva legyen,

b) az alsó tagozatos iskola minden faluban, ahol 15 gyermeknél több van,

c) felső tagozatos iskola és középiskola a kistérségben megállapított településeken, lehetőleg a már meglévő erre alkalmas épületekben,

d) mind a felső tagozatosok, mind a középiskolások kollektív bentlakása a követendő alapelv. A vidéki oktatásügy leggyorsabb és legnagyobb beruházását a kollégiumépítések (meglévő és üresedő közintézmények átépítésével is) képezhetik.

e) meg kell állapítani a beutazható körzet rádiuszát. Ezekhez az államnak iskolabuszokat kell biztosítani, a kiszolgáló személyzet ügyében a kistérségekkel kell megállapodásra jutni.

118. A vidéken, illetve kistételepüléseken (hátrányos helyzetű településeken) szolgálatot teljesítő közalkalmazottak (tanár, orvos, gyógyszerész stb.) 50%-os fizetéskiegészítést kapjanak. Fel kell eleveníteni állami és önkormányzati segítséggel a helyi közalkalmazotti értelmiségiek lakótelekhez, lakáshoz juttatását.

119. A helyi iskola a település általános kulturális központja, mindinkább betölti az agóra szerepét, ahol lakossági fórumokat, a civil egyesületek összejöveteleit rendezik.

120. A teleházak, mint komplex ismeretszerzési és ismeretszerezési központok, kultúrfórumok hálózata támogatandó. Vidéken jobban, mint a városban, állami feladat a közművelődéstámogatás (nem feltétlenül fenntartás).

121. Az egészségügyi szaktárca által készített hosszú távú tervben az egészségellátó szervezet területi tagoltságára készülnek elképzelések. Ezek ismeretében erősödik az álláspont, hogy

a) Minden egyes településen legyen korszerű életmentő-állomás legalább középszinten kiképzett személyzettel.

b) A kistérségek alakítsák ki a maguk területileg könnyen elérhető szakorvosi rendelőit. (Meghatározva, hány perc alatt kell a szakorvosi rendelőt elérhetővé tenni.)

c) Korszerűsíteni kell a vidéki mentőszolgálatot. (Az európai időnormákhoz igazítani azokat.)

d) Településszinten biztosítani kell az alapgyógyszer-ellátást és kistérségi szinten a szakszerű gyógyszer-szolgálatot.

e) Regionális szinten várhassa el a lakosság a magas szintű kórházi ellátást.

f) Kiemelten kell a szaktárcanak a vidéki szakorvosok bérezésével, pótlékaival és életkörülmény-javításával foglalkozni.

Mindezek a lakosság részéről jelentkező, vissza nem utasítható elvárások, amelyek szakmai megvalósításáról az államnak kell döntenie, az indokoltság és a teljesíthetőség ismeretében.

122. Korunk tudományos-technikai forradalmi eddig nem látott ütemben alakítják át a világról (múltunkról és jövőnkéről) alkotott képünket. Mind a városi, mind a vidéki

ember ezen világgép-átalakulás hevében él. A vidéki emberek, különösen a kistételepülések közösségei mindig is hagyománytartóbbak voltak, mint a városi emberek. Ami nem jelentett és nem jelent feltétlen elmaradottságot. Mindenesetre a vidéki lakosságban nagyobb az igény a szemléletformálás hagyományos intézményeinek állandó jelenlétére. Így az iskolára és az egyházra. A vidéki ember kevesebbet forog értelmiségi és világproblémákat tárgyaló társaságokban, de talán többet gondolkodik ember és természet, ember és világegyetem, ember és ember viszonyáról, mint a városi ember. Vidéken, különösen a kistételepüléseken, nagyobb jelentősége van a tanár, a pap napi jelenlétének, mint a városban. Ellentmondás: hogy épp a falvak lakosságát hagyja el mindinkább az iskola és az egyház.

Javasolni kell egyházainknak, hogy *lelkipásztori állományukat* igyekezzenek tovább gyarapítani. Javasolni kell, hogy készítsék el a maguk terület-, illetve vidékfejlesztési terveit. Javasoljuk, hogy az állam ezeknek a terveknek kialakításához szakmai és anyagi segítséget nyújtson. A szovjet rendszer 40 esztendejének rombolása e téren még hosszú távon fogja éreztetni hatását. Jöjjenek létre olyan értelmiségi fórumok a civil szervezetek segítségével, amelyeken a kistérségek, illetve a települések helyi világi és egyházi értelmisége foglalkozik a helyi társadalom lelki gondjaival. Közösen vállaljanak egymás iránt is türelmes és a gondolkodás színvonalának emelését segítő programokat.

## VIII. TÁRSADALOM

123. A piacgazdaságra való áttérés, az ország megnyitása Európa és a világ gazdasága, valamint kultúrája előtt, vagyis az, hogy az állam minden települése a gazdasági és a kulturális világpiac részévé válik, alapjaiban *formálja át a magyarországi vidék társadalmának életét*. Mind a közösségek, mind az egyének életét. Ugyanúgy, mint a városban, társadalmi differenciálódás megy végbe.

A vidéki ember ezekből a változásokból azt látja, hogy egyik pillanatról a másikra szorulnak vissza a generációk számára megélhetést biztosító *termelési ágazatok*, és egyik pillanatról a másikra szűnnek meg a generációk számára megélhetést nyújtó *üzemek* (mind a mezőgazdaságban, mind az iparban). És a vidéki ember mindebből elsősorban azt látja, hogy az üzletekben – mind az új bevásárlóközpontokban, mind a helyi kisüzletekben – megjelennek a világ különböző részein készített vagy csomagolt *árúk*. És a vidéki ember azt veszi észre, hogy egyik évről a másikra megszűnnek a generációk életét egyben tartó *helyi intézmények*, kiüresednek az iskolák, egyházközösségek, eltűnik a hagyományos postai és banki szolgáltatás, bezárnak a kisboltok, felszámolódnak a helyi kisiparosok. És a vidéki ember a

helyi *munkanélküliséget* látja, eddigi szakértelmének használhatatlanságát, s hogy a fiatalok *elvándorolnak* a kisteleplésekről, a település *előrepszik*, és jövedelemhiány miatt a vidéki társadalom egy része *elszegényedik*.

A létrehozandó Nemzeti Vidékpolitikai Tanácsnak aktuális tárgyú felméréseket kell elvégeztetnie a vidéki társadalomban lejátszódó változásokról. Közösségi és település szinten. Az eddigi felmérések azt mutatják: vidéken településmeghatározott a szegényedés, és tömegesen hiányoznak az emelkedés feltételei.

Hangsúlyozni kell ugyanakkor a kis arányban mutatkozó életminőség-emelkedést. A vidékpolitika ugyanis nem egyszerűen szegényügy. A tapasztalatok azt mutatják: az elszegényedő vidéki települések mellett élnek magukat szinten tartani képes, sőt fejlődő települések is. Ahogy a vidék gazdasága átalakulóban van, úgy átalakulóban van a vidék társadalma is. *Az új vidékpolitika éppen azt kívánja megakadályozni, hogy a vidékpolitika szegényüggé váljék.*

124. A *társadalmi szakadékok* vidéken sokkal szélesebbek, és sokkal mélyebbek az egyes társadalmi csoportok között, mint a városban. A piacgazdaságra áttérő Magyarországon eddig egyetlen politikai irányzat, egyetlen tudományos kutatócsoport sem találta meg az ellenszerét a társadalmi különbségek drasztikus növekedésének. Azt most már látjuk: általános, az állam egész területén eredményesen alkalmazható vidéki társadalmpolitika nem létezik, és nem is létezhet. A társadalmi szakadékok *régióként*, sőt *kistérségenként*, sok esetben *településenként* más és más okra vezethetőek vissza.

Ezért is a nemzeti vidékpolitikai programnak az egyik célja, hogy a *politikát és a kutatást is regionális szintre kényszerítse*. Minisztériumokból a legokosabb tisztviselők sem képesek eredményes vidéki társadalom (szociál)politikát kialakítani. Hiszen ennek a szociálpolitikának nemcsak a lesüllyedők alá feszítendő szociális háló kialakítása a célja, hanem a *szinten tartás és az emelkedés lehetőségeinek feltárása* is. Az új vidékpolitika egyik célja, hogy *megakadályozza a kisteleplések szociális és kulturális gétókká alakulását.*

125. A vidéki társadalom nem találta meg sem közösségi, sem egyéni szinten azokat az új lehetőségeket, amelyeket a munka világának és az érintkezéskultúrának az átalakulása hozott magával az elmúlt 15 esztendőben. Az új vidékpolitikának az egyik célja: napi szinten dolgoztasson ki olyan intézkedéseket, amelyek segítik és ösztönzik az egyént az új lehetőségek felismerésére és kihasználására.

A munka világának átalakulása új üzemszervezési gyakorlatra épül.

A *munkahely és a lakhely szétválása* általános jelenség, amelyhez a városi ember könnyebben igazodik. A városi tömegközlekedés és a városi jó útrendszert, valamint a személygépkocsival való közlekedés mindennapisága ezt biztosítja számára. Mindebből csak annyit lát, hogy naponta több

órát kell közlekednie, és hogy a munkába jutás több pénzébe kerül. A vidéki ember hozzászokott ugyan a munkába utazáshoz, de ez eddig „egyirányú volt”, a faluból bejárást jelentett a városba. (Ráadásul a városba irányuló tömegközlekedési rendszerek most épülnek le.)

A *piackutatás* nem vált még vidéken a munkakeresés részévé. Egymás mellett fekvő falvakban, községekben rendre hiány mutatkozik például szolgáltató kisiparosokból (kőműves, villanszerelő, rádió-televízió szerelő stb.). Az új személy- és tehergépkocsi-kultúra, telefon- és e-mail-kultúra Európában már általánossá teszi, hogy egy-egy iparos kisvállalkozó munkakörzete és munkavállalási rádiusza több községre is kiterjed. A magyarországi vidéken ez még csak kialakulóban van.

A munkavállalási mobilitás a munka új világában a munkavállaló egyik legfontosabb tulajdonsága. Egy élet során természetesen képezi át magát többször a városi ember, de a vidéki még nem. A magyarországi munkanélküli segélyrendszere sem ösztönöz arra, hogy a munka nélkül maradt személy a szakmájához nem távol eső szektorban vállaljon munkát, vagy éppen új foglalkozást (nem feltétlenül szakmát) gyakoroljon.

A *lakhelyváltoztatás* a munka új világában mindennapos jelenség a fejlett államokban. Magyarországon ez szinte elképzelhetetlen. A falusi (vidéki) bérlakások, igényes közösségi szállások szaporodása nélkül ez a lakhelymobilitás akár évszázadig is csak programkíváncs lehet.

A Nemzeti Vidékpolitikai Tanácsnak mindent el kell követnie annak érdekében, hogy a vidéki emberek előtt a munka új világának követelményei és kínálatai egyaránt megjelenjenek. Erre fel kell használni a közszolgálati televíziót és rádiót.

126. A *vidéki társadalomról alkotott kép*. A vidéki társadalom kutatása alulfejlett. Az 1930–1970 közötti ún. népies irodalom, a szépirodalom, a faluszociográfia születése, a népzenei, néprajzi kutatások megismertették az akkori vidéket, mind a vidéki kisvárosi, mind a falusi-tanyasi világot. Ennek az irodalomnak az örökségéből nőtt ki az a szociográfiai irodalom és filmművészet, illetve újságírói tevékenység (rádió, folyóirat, napilap), amelyik azután az 1970-es évek első nagy vidékátalakulását (az első nagy elvándorlást) leírta. A második nagy vidékátrendezőzés, 1990 után, kimarad mind a szépirodalomból, filmművészetből, mind a szociográfiai-szociológiai irodalomból.

A néprajzi és regionális kutatásokban ugyan helyet kap a téma, de ez nem terjeszkedhet ki éppen a döntő gazdálkodási-demográfiai magatartásváltozásokra. Általában a vidék iránti érdeklődés hanyatlása és ugyanakkor a város iránti érdeklődés dicséretes emelkedése tapasztalható az elmúlt 30 esztendő nemzetközi és hazai társadalomtudományos irodalmában. Ezt mutatja meg a történeti irodalom is. Az 1920–1930-as években a francia, a német, a magyar törté-

netírás legkiemelkedőbb egyéniségei foglalkoztak az agrárium, a falu témáival. Mára ez a történeti irodalom, ez a vidéktematika perifériára szorult. Részben pótolja ezt az angol és német „tájtörténet” és környezettörténet modern iránya.

Az állami (akadémiai és egyetemi) kutatóhelyek tematikájában helyet kell biztosítani mind az agrár-, táj- és környezettörténetnek, de elsősorban a mai jelenségek leírásának, elemzésének is. Csak ezekkel a kutatásokkal állandó párbeszédben alakítható jövőkép és a jelen politikája.

127. *A településkép változása.* A vidék, mindenekelőtt a „kisvárosok”, „nagyközségek” rendezettsége az elmúlt negyedszázadban sokat javult. A külföldi – osztrák, német – példák megismerésének hatása, másrészt az 1945 előtti hagyományok rehabilitálása, a helyi autonómiák újrakezdeményezése eredményezte ezt. Az utcakép, a középületek, az árkok, a műtárgyak gondozottsága látható. A települések körüli természeti környezet gondozása közfeladat, a településvezetés kötelezettsége, az általános falukép (épített és belső közterületek) alakítása azonban „csak civil ügy”. Segíteni kell a településszépítő civil mozgalmakat a helyi „szépítészeti klubok”-at. Regionális és országos közsépítészeti vetélkedőket kell kiírni, a vidékpolitikai folyóiratban rendszeresen közölni a kezdeményezések híreit. Meg kell értenie a helyi lakosságnak, hogy településének vonzereje, a lakóközösség presztízse is múlik a településképen.

128. *Középosztály.* A gazdálkodó vagy szellemi foglalkozású középosztály a vidék felemelkedésének legfontosabb munkása. Az új vidékpolitikának el kell érnie, hogy a vidéket a kultúrpolitika kiemelt célterületének tekintse. Az értelmiség műhelyeit (oktatás, színház, sajtó, rádió, televízió szerkesztőségek), gyógyító, kultúraszervező intézményeket kiemelten kell támogatnia, mert ezek az igényes középosztálynak (gazdálkodó, termelési-szolgáltató, szakigazgatási) szellemi otthonai. Ez a középosztály képes csak a helyi kitörési pontokat mind a termelésben, mind a társadalompolitikában megtalálni. Ez a középosztály kell, hogy „megírja” az uniós és országos pályázatokat. A középosztály jelenlétének biztosítására regionális társadalompolitikai programokat kell indítani.

A vidéki középosztályi jelenlétet az állam mindig is – másfél száz éve – tudatosan támogatta. Nem lehet csak a spontán gazdasági erőben bízni, mert ez a jelenlét közhaszon.

A magyar vidék több évszázad alatt kialakult vidéki középosztálycsaládjait, akik hagyományokkal kötődtek a vidéki életformákhoz az elmúlt 70 évben újra és újra megtörte a politika. A zsidóirtás, a sváb kitelepítés, azután a hagyományos magyar keresztény középosztály megsemmisítését a gazdálkodó paraszti (kulák), majd kisvállalkozói-kisiparos-kereskedő (osztályidegen) kiiktatása követte. Alig állt talpra az 1980-as évekre az új középosztály-kezdemény, jött a rendszerváltás kísérőjelenségeként a „zöldbárózás” (ki-

sértetiesen hasonlít a kulákozásra), a „lekommunistázás” (kísértetiesen hasonlít az ötvenes évek reakciózásaihoz, burzsoázásához). Az „utólagos forradalom”-érzésnek el kell halnia, a pártpolitika őrsegyváltó szakaszát le kell zárni. (Országosan sem zárult le.) A politikai pártok segíthetnek a bölcs új társadalompolitika kialakításában: a szakmai teljesítményeket, tehetséget méltányoló hangulat megteremtésében. És véglegesen szakítani kell a szociális irigységre alapozott középosztály-ellenességgel, mindenekelőtt a vállalkozó, gazdálkodó középosztály-ellenességgel.

129. *Fiatalok a vidéken.* Mindent el kell követni a fiatalok vidékre csalogatásáért és helyben tartásáért. A munkahelyhiány, az óvoda-, iskolahiány, a szakmai karrier és továbbképzés hiánya, az infrastruktúra alulfejlettsége csak az okok egyik csoportját adja. A másik „okcsoport” a szellemi és közösségi élet hiánya, a párválasztás szűkös volta és a mai magyarországi értékrend. Ezen az értékrenden a vidék előnyei: tágas terek, jó levegő, természetközeli életforma – az utolsó sorokban szerepelnek. Még a biztos állami alkalmazotti állást sem vállalják a fiatal értelmiségiek. Kísérletezni kell a Nyugat-Európában is alkalmazott (nálunk az 1960–1970-es években lejárattott) „társadalmi ösztöndíjak”-kal. Kísérletezni kell vidéki – jól díjazott – egyetemi posztgraduális gyakorlati rendszerrel. Korunk Magyarországnak nagy képzési ellentmondása: közpénzekből finanszírozott szakiskolák, egyetemek elvégzése után épp a közjó szempontjában legfontosabb állásokra nincs jelentkező – és ez éppen vidéken mutatkozik meg. Szükségesnek tartjuk, hogy mind a szakképzés, mind a főiskolák beiskolázáspolitikáját a Nemzeti Vidékpolitikai Tanács vizsgálja felül. E téren is indokoltnak látszik a decentralizáció. A régiók (megyék, kistérségek) véleményét ki kell kérni a szakmunkás- és értelmiségképzés szakmai keretszámainak kialakításakor. A visszafejlődő megyék és a még kialakulatlan régiók korában nincs, aki a változó vidék munkaerőigényét jelezné. A regionális képzőintézményeket (szakképzés, egyetemek) be kell vonni a regionális munkaerő-politikába.

130. *A vidéki idős emberekre jobban oda kell figyelni.* Korunk telve munkahelyteremtő programkivánnalommal a középgenerációk és a fiatalok számára a jövedelemtermelés, a gyermekszaporulat érdekében. De mindegyre kimarad a programokból az idős (és nyugdíjas) korosztály. A városban az öregség (a szegénységgel együtt) jobban elviselhető: közel az öregkorra oly kívánatos társaság, a kulturális intézmények, a színvonalas gyógykezelés. A vidéki öregségnek is van előnye: természetközeli élet, csend, nyugalom. Elvben a vidék az idősebb korosztály élettere lehetne, mint néhány nyugat-európai országban az is. (A televízió, a rádió, a telefon és egyesek számára már az internet, az e-mail csökkentti is az elzártságot.) Ehhez viszont az infrastruktúra, az elsősegélynyújtás biztonsága és az aktív falusi civil élet szükséges. A fiatalok elvándorlása után helyben maradó öregek

megsegítésére a településeket anyagi, technikai eszközökkel kell ellátni („öregek klubja”, ebédszolgálat, rendszeres otthoni háziorvosi felülvizsgálat stb.). Rövid távon megkezdhető egy új mozgalom kiépítése.

Vidéken lehetne az országosan annyira kívánatos „öregek otthona”-rendszer kiépítését megkezdeni. Az erdei-hegyi falvakban a városi középosztály is szívesen megfizetné az igényes (akárcsak néhány hónapra igénybe vett) apartmanokat.

131. A *munkanélküliség* vidéken fokozottabban érezteti *társadalmi-erkölcsi hatását*, mint a városban. (Amúgy is csak Északkelet-Magyarország városaiban komoly gond a munkanélküliség.) Különösen a kis települések társadalmában volt „szégyen”, ha valaki nem tudta hasznossá tenni magát. Ma már napirendre térnek afölött, hogy egyes családokban évtized óta nincs biztos kereső. A munkaközvetítés intézményét felül kell vizsgálni: igen drága és hatékonyságát mind szélesebb körben kérdőjelezzik meg.

A munkanélküliség visszaszorításának kezelésére vannak általános alapelvek, de kiutat csak a helyi lelemény eredményezhet. A *kiépülő többcélú kistérségek* egyik lényeges funkciója lehet a munkaszervezés. A kistérség belátható és személyesen is megismerhető tér az egyén számára, amelyen belül közlekedni tud elköltözés nélkül. A hazai munkaszervezet állami segítségének első számú intézménye lehet a többcélú kistérségi társulás. A települések önmagukban nem képesek megbirkózni a helyi munkanélküliséggel.

132. A *falusi szegénység* jórészt a település általános visszafejlődéséből következik. Ahol van munka (például a városban) ott a szegénység az egyén tehetségén, ügyességén, szerencséjén is múlik. A városi szegénység jobbára egyedi okokra vezethető vissza, noha ilyen méretekben, mint manapság, már közkerölcsöt és közéletet romboló. A vidéki szegénység viszont jobbára településfüggő. Kívánatos, hogy a kormányzat gyors felmérésbe kezdjen a falusi szegénységről és mielőbb programokat indítson az életminőség (a lét) minimuma alatt élő vidéki emberek életlehetőségeinek javítására. A cél: a „tisztas szegénység” társadalmi állapotának elérése. Az eszközöket a létrehozandó regionális önkormányzatok, illetve a kistérségek, másrészt a településvezetők kezébe kell adni.

133. A régi típusú *család bomlása*, a több generáció együtt lakása vidéken most fejeződik be. Az elköltözések, az általános mobilitás korkívánalma, a különböző korosztályok öntudatosodása (így az időseké is), az érdeklődések szétválása feltartóztathatatlan korjelenségek. De a családi kapcsolatok ápolása és a gondoskodás még megmaradt vidéken. A család „közhaszna” többszörös: részben könnyíti az állam terheit az egészségi és lelki gondozás terén, részben ezen mikroközösségek a lelki kiegyensúlyozottság hajszalereiként működnek, részben a különböző generációk közötti információáramlás fórumai. Az ismét korszerű, az egymás

íránt méltányos és figyelmes magatartás (névnap, születésnap, keresztelő, házassági évforduló) nevelőműhelyei. Az állam következetes családpolitikával (beleértve az örökösödési és vagyonközösségi jogszabályok egyszerűsítését is) támogassa ezen hagyományt.

134. Az *elkeseredésből, a kiúttalanságérzésből származó restség* felütötte fejét. Különösen a fiatal korosztályok körében. Ahol nagy – 20% feletti – a munkanélküliség, statisztikailag kimutatható a környezet, ház-lakás, sőt, az öltözködés elhanyagolása is. A vidéken élő emberek kiemelkedően dolgozók voltak évszázadok óta. Éppen azért, mert életfeltételeik biztosításához sok munkaórára volt szükség: több lábon álló, részben önellátó gazdálkodás, a háztartás is sok mozgást, fizikai munkát kívánt. A falu „kinézte” évszázadok óta a rest, lusta embereket. Vidéken még a szovjet rendszer sem tudta ezt a közkerölcsöt lerombolni, nem utolsósorban a háztáji kifejlesztésével, ami gazdasági érdekeltséget teremtett. (Szemben az egyenlősít jobban megvalósító nagyüzemekkel, hivatalokkal.)

Most ez a szorgos magatartás kezd kiveszi, mivel az emberek úgy látják: akármilyen szorgalmas is az ember, nem tud „előbbre jutni”, megélni sem. (Könnyen hódít „a könnyű, gyors munkával érvényesülni” elv.) A munkaerkölcsök szétesése „nevelés” útján kevésbé akadályozható. Az őszinte beszéd mellett értelmet kell adni a helyi közmunkáknak. A tájkarbantartást, faluszépítést, közművek, közterületek gondozását akkor veszik komoly elfoglaltságnak, ha ezeknek a munkáknak megbecsültsége van.

135. *Iskolarendszer és társadalom*. A vidéki ember lakóhelytől függő esélyegyenlőtlenségének legfeltűnőbb mutatója a *vidéki iskolázás színvonalának esése*. A pedagógiai racionalitásra törekvő iskolapolitika és a családok egyben tartását kívánó vidéki társadalom megegyezése hiányzik. A pedagógia azt mondja: a kicsiny települések kis létszámú iskoláinak jó minőségű felszereltségét (tanterem, tornaterem, természetismereti tárgyak kísérleti demonstrációs szakszertárai, informatika stb.) nem lehet biztosítani és nem lehet biztosítani megfelelő szintű tanító- és tanárellátottságot sem. Ezért a politika a gyermekek érdekében minél erősebben körzetesíteni akar. A szülők pedig mindenhol helyi iskolát kívánnak: a gyermeknek ne kelljen utaznia (amúgy is leromlott a tömegközlekedés), ők nem tudják vállalni az autózást-kísérést. És azt is látják, hogy az iskola a helyi általános kultúrszint egyik alapintézménye. Sőt, közösségi presztízsadó intézmény. Az iskola jelenlétét a mai magyar társadalom fontosabbnak tartja, mint az egészségügyi vagy szociális vagy egyéb infrastrukturális (például posta, csatorna) építkezést.

A vidéki iskolarendszer életképessége a lakóhelytől független esélyegyenlőség biztosításának legfontosabb feltétele. A vidéki iskolaügy ugyanakkor a vidék társadalompolitikai tükre: az iskola hiánya az elvándorlás egyik oka, az álta-



lános kulturális élet hanyatlásának elindítója, a közösségi élet értelmiséghiányának előidézője.

Mivel az iskola jelenléte kívánatos, ezért kísérleteket kell kezdeményezni az „író-olvasó-számoló” alsó tagozatos tantermek, a mobil tanítószolgálat, az összevont osztályos alapismeret-oktatás lehetséges formáira.

136. *Romák vidéken.* A vidéki társadalom egyik legnagyobb feszítőereje a romaprobléma. A Nemzeti Vidékpolitikai Tanács nem vállalhatja fel természetesen az ún. „romaprobléma” feloldásának gondját, hiszen ez csak összeurópai – illetve kelet-közép-európai – keretekben szemlélhető és sok nemzetközi, magyarországi intézményes és anyagi eszköz mozgósítását kívánja. De vidékspecifikus eseteivel, nem utolsósorban a roma és nem roma lakosság néha már kezelhetetlen összeütközései miatt is foglalkoznia kell. Mindezelőtt a *roma társadalom belső* – szociális – konfliktusairól kell beszélni, és ezekre megoldásokat keresni. És beszélni kell a roma és a „fehér ember” konfliktusairól. (Mi a romákat is magyaroknak, magyar romáknak, a nemzeti kultúra szerves részének tekintjük, ezért nem tartjuk helyesnek a „roma”, „magyar” megkülönböztetést.) A roma–nem roma lakosság közötti ellentétek forrása elsősorban a roma társadalom belső problémáiból, másodsorban két különböző szokásrendi kultúra ütközéséből és csak harmadsorban hagyományos (kölcsonös) előítéletből származnak.

A roma társadalom több száz éve honos népesség, amelynek beilleszkedését a szülőhely nem roma társadalmába politikai előítéletek, rossznak bizonyult „állami-társadalmi reformok”, valamint a roma társadalom csonka volta (saját értelmiségének hiánya) akadályozta. Az 1970–1980-as évek úttörő „romasegítő” értelmiségi, majd politikai akciói eredményeként kialakult egy – még szűk körű –, de igen tehetséges fiatal roma értelmiség, amelyet támogatni kell, hogy a következő évtizedekben saját népe számára a helyi boldogulást megtalálja.

A vidéki romák helyzete halmozottan nehéz a városi romákhoz képest. Míg a városiak aránylag gyorsan és sikeresen illeszkednek a munka új világába, addig a vidékiek erre nem képesek. Az új roma értelmiség és a roma érdek-képviseleti szervezetek a fővárosban élnek, a vidéki roma társadalomból hiányzik a helyi értelmiség. A helyi értelmiség hiányának egyik következménye, hogy nincsenek lakóhely szerinti tervek. A konfliktusok kezelése csak ott lehetséges, ahol van érdek-képviseleti partnere a helyi nem roma lakosság irányába, és ahol roma származású helyi, vezető beosztású képviselő hangolja össze az eltérő szokásrendeket. (Nem kevés tapasztalat mutatja ezt – például Nógrádban.) Amíg a városban kiemelkedően van egy roma középosztály (vállalkozói réteg is), addig vidéken ez hiányzik. A vidéki roma társadalom a szegény emberek társadalma.

Az országos, immáron a tízéves európai romaprogram keretében *regionális szinten* kell a romákkal foglalkozni. A

következő évtizedben az államnak a *régiókban* kell a romapolitikát intézményesíteni és erősíteni, mivel régióként (sőt egymás mellett elhelyezkedő községenként) teljesen különbözőek nemcsak a romák belső konfliktusai, hanem a nem romákhoz való viszonyuk is. A romakutatásban is a fővárosi hagyományra kell felépíteni a „vidéki” egyetemeken a lokális témájú romakutatást. Helyi embereket kell találni – romák, nem romák – a következő években. Erre állami kutatói állásokat kell létrehozni.

137. *Romák a munkában.* A roma szegénység alapja a roma munkanélküliség. A roma társadalom több évszázadig élt vándorló életmódot egy évezrede letelepült társadalomban. A letelepült életre csak fokozatosan tért át. Ez az 1950-es évekig tartott. Ősi „mesterségeit” részben tudta csak megtartani (zene, állatkereskedés, kisiparágak: fafeldolgozó, vályogvető, kovács stb.). Az 1950–1990 közötti rövid időszakban kezdett a közvetítőkereskedelemben, építőiparban, nagyüzemekben szakképzetlen segédmunkában, szakmunkásként a helyi szolgáltató kisiparban gyökeret verni. 1990 után csak a városban volt sikeres igazodása az új körülményekhez. A városi romák egy része már szervesen benne él az új típusú tömegkultúrában, megőrizte 1990 előtti pozícióit a munkaszervezetben, stabilizált életmódot (lakást stb.) alakított ki, munkahelyén, magánérintkezésben rendszeres és természetes baráti kapcsolatokat épített ki a nem romákkal, össze is házasodva velük.

Vidéken minden másként történt. A nagyüzemek, a nagy építővállalatok szétesésével megszűntek a munkaalkalmak. Amúgy is a vidéki társadalom szegény emberei között éltek, felhalmozott javak nélkül. Ahol volt helyi munkaalkalom, ott megmaradt, és folytatja az elmúlt 50 esztendő szegény, de megtelepedett, konzolidált életét. Többségük azonban nem tud igazodni a munka új világához: hiányzik iskolázottsága, hiányzik munkaszervezési gyakorlata és képessége az egyéni-családi életstratégiákra. A rendszerváltás legnagyobb vesztes csoportja a vidéki roma társadalom. Szociális süllyedésük általános életminőség-hanyatlásukhoz és rögtönzött megélhetéskereséshez vezet. (Amelynek egyik formája a gyakori gyermekvállalás a biztos családipótlék-jövedelemért, az állandó munkanélküli segély és a feketemunka, vagy félő módon a megélhetés-bűnözés elharapózása.)

A munkahelyteremtésben és munkahely-közvetítésben regionális és országos stratégiák kialakítása szükséges. A regionális, romákkal foglalkozó intézmények figyeljenek a regionális szakképzésben (oktatásban) azon, egyébként hiányiparágak utánpótlásképzésére, amelyekben a romák az elmúlt 50 esztendőben már belső foglalkozáshagyományt teremtettek (fafeldolgozás: ács, asztalos, parkettázó, fafaragó; egyedi építőipari termékek, vendéglátás és közvetítőkereskedelemben stb.).

138. *Roma–nem roma konfliktusok.* A roma–nem roma konfliktus több évszázados alapja az eltérő szokásrend. Az

évezrede letelepült kelet-közép-európai népek között csak az 1950-es évekre hagytak fel a romák véglegesen a vándorló életmóddal. Most, amikor felbomlott az 1950–1990 között kialakult foglalkoztatási rendjük és elszegényedtek, természetesen erősödik fel az ősi hagyomány: gyors helyváltoztatással ott meghúzódnak, ahol éppen lehet, alacsony költséggel, ingyen, többnyire az elnéptelenedő településeken.

A gyakori helyváltoztatás nem alakít ki bennük érzéket hosszú távú berendezkedésre. Előtör – mert szükségben élnek – az ősi igénytelenség. És előtör a vándorló és letelepedett népek között évezredek óta meglévő értékrendkülönbség, mindenekelőtt a letelepedett és vándorló népek közötti felfogáskülönbség a tulajdon tiszteletéről. A városi és a munkarendbe, településrendbe illeszkedő roma népesség körében ez csak kis mértékben, egy természetes egymáshoz igazodási folyamat maradványaként lelhető fel. Vidéken viszont a romák visszasüllyedése egy korábbi szociális szintre, ősi szokásrendek közé, már-már valóban etnikai („faji”) konfliktusokat hoz létre.

A regionális romaintézményeknek gondoskodni kell arról, hogy a helyi konfliktusokat helyileg kezelje. El kell érni a helyi fórumokon (faluparlament, lakossági gyűlések, önkormányzatok) a roma és nem roma lakosság szembesítését és a konfliktusok nyílt – vitákban történő – kibeszélését és a megegyezés keresését.

139. *Romastratégiák.* A roma asszimiláció hosszú távon értékelhető folyamat. A vidék sokszínűségének egyik alapszíne a roma kultúra hagyománya. Munkarendjük és településrendjük változásával – mint minden népcsoport esetében – természetesen a régi szokáskultúra is változik. A következő évtizedekben dől el, hogy a szellemi „cigánykultúra” elemei mennyire tarthatóak életben változó világunkban. (Sajátos világlátást rögzítő festészeti-szobrászati, szóbeli irodalmi termékektől a zenei kultúráig.)

Az máris látszik, hogy állami eszközökkel az asszimiláció egyes formáit szabad siettetni, másokat nem. Az *etnikai asszimilációt* nem szabad siettetni vagy késleltetni. A *szokásrendi asszimilációt* csak a közös törvények betartásáig szabad kényszeríteni. A *szociális asszimilációt* viszont siettetni-segíteni kell: oktatási, képzési, átképzési politikával. (Meggondolandó, hogy a területfejlesztési politika mennyire avatkozzék bele a gettósodás megakadályozásába.)

140. *A szabadidő egészséges és színvonalas eltöltése* a vidéki települések élhetőségének egyik feltétele. A sport egészségjavító funkciója a vidéki életben a napi ház körüli fizikai munka csökkenése után nagyobb szerepet játszik. A helyi sportegyesület közösségmegtartó erő lehet. Ezért is meg kell vizsgálni a költségvetés sportbüdzsáját. A Nemzeti Vidékpolitikai Tanács foglaljon állást az országos versenysportra és a tömegsportra (ezen belül a vidék tömegsportjára) fordított összegek arányáról.

## IX.

## ÖNSZERVEZŐDÉS, TÁRSADALMI ÖNMEGOLDÓ KÉPESSÉG

141. *A társadalmi érintkezések* átalakulásának korát éljük vidékben, városban egyaránt. A mobiltelefon, a számítógép – és a számítógéphez kötődő e-mail, valamint internet – napjainkban alakítja át az emberek érintkezéskultúráját. Vidéken ezen eszközök térhódítása – és a hozzá kötődő érintkezési technikák terjedése – napjainkban megy végbe. A vidéki emberben is meglévő közlés- és ismeretszere-igény eddig elsősorban a helyi közösségekben talált kielégítésre. Most a vidéken élő ember elektronikus vagy digitális beszélgetése (számítógépen vagy telefonon) más városokban vagy a világ más részén élő emberekkel is lehetséges. A hagyományos vidéki közösségi élet egyik összetartó ereje, a „beszélgetéskényszer” hovatovább kiesik. Ezt a mozzanatot a tradicionális közösségek szépségét még ismerő emberek sajnálkozással élik meg.

Az együtt élő emberek érdekközössége, és a helyi közösségek döntési jogosítványainak szaporodása, az államigazgatás mind határozottabb visszavonulása a kisközösségekben szükségessé teszi a helyi közösségek működését. A társas érintkezés tematikái változnak meg. A korábbinál sokkal inkább érdek- és ügyorientált önszerveződések alakulnak ki.

Mindent el kell tehát követni állami eszközökkel annak érdekében, hogy a vidéki településeken az önszerveződések jogosítványokat kaphassanak. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a helyi közösségek *önmegoldó képessége* sokkal erősebb, mint ahogy ezt gondoljuk. Pontosan rögzíteni kell, milyen típusú helyi szolgáltatásokat finanszíroz az állam, de ezen szolgáltatások végzésére nem feltétlenül állami alkalmazotti állásokat, hanem csak pénzkeretet szükséges biztosítani, amelyből vállalkozási alapon a helyi közösség alakítja ki a munkaterületeket, s alkalmaz arra helyi embereket.

142. *A települési önkormányzatok* rendszere igen sokat használt az autonóm gondolkodás, az önkormányzati technikák kialakításában. Országosan feltűnést kelt, hogy milyen sok jó képességű polgármester választódott ki az elmúlt 15 esztendőben. A polgármesterek és a működő önkormányzatok végre biztosítják nemcsak a település érdekeinek a megfogalmazását, de a településnek megfelelő megoldásokat is. A polgármester naponta találkozik a „falubeliekkel”, választóival, naponta kapja tőlük a szemrehányást vagy a javaslatokat az állandó korrekcióhoz. Mindenki belátja azonban, hogy ez a hatalmas létszámú és országos vagy európai szemmel tekintve nagyon is elaprózott önkormányzatiság túl drága, és a benne részt vevők nem is lehetnek alkalmasak országos vagy kontinentális érdekérvényesítésre. Ezért a Nemzeti Vidékpolitikai Tanácsnak külön

kell tárgyalnia az önkormányzatiság jövőjét. Úgy kell csökkenteni az önkormányzatok számát (feltehetően kistérségek-re), hogy az önszerveződés izmosodása ne szűnjön meg. (Meggondolandó javaslat: az intézményfinanszírozás helyett a feladatfinanszírozásra térjünk át.)

143. Az igazgatási és szakfeladatok ellátásán kívüli közösségi életre fordítható forrásokat ajánlatos *normatív alapon* biztosítani, mert ezzel is az önszerveződés mozgásterét növeljük. Normatív finanszírozásban csak az a település részesülhessen, amelynek van saját településfejlesztési terve, amelyet kistérségi szinten elfogadtak.

144. A településfejlesztési terveket a helyi lakossági fórumokon kell előterjeszteni, kialakítani. (A faluparlament politikamentes formája erre kiválóan alkalmas.)

145. Települési szinten is biztosítani kívánatos az *állandó párbeszédet* a mindenkori lokális (kistérség–megye–régio), az országos államigazgatási, valamint szakigazgatási adminisztrációval. (E párbeszéd országos szintre emelésében a Vidék Parlamentje szolgálhat pártpolitika-mentes fórumként.)

146. Minden településen kialakultak a közösségi fórumok székhelyeként a többfunkciós kulturális-társadalmi *szolgáltató épületek*. Ezeknek fenntartásához – a regionális területfejlesztési szakemberek véleménye alapján – állami (regionális, kistérségi) támogatást kell továbbra is biztosítani.

147. A település közösségének feladatmegoldó képességét *kistérségi szinten* lehet megállapítani. Ez is indokolja, hogy a kistérségi szint minél erősebb szerepet kapjon, és önkormányzati jogokkal felruházva hozhasson a településekre is érvényes döntéseket.

148. A *társas-baráti-jószomszédi* kapcsolatok a vidéken sokkal erősebb hagyományokkal rendelkeznek, mint a városban – ezek az élhető élet világszerte ismét felfedezett tartozékai. A még meglévő szokásrendszerekre épülhetnek rá a helyi civil élet intézményei, amelyeket – az immáron hatalmas költségvetéssel támogatott – civil mozgalmakban a költségvetés részesítsen előnyben. Sajnos éppen ezek a szerény, csendes vidéki-falusi kezdeményezések („ötyék”, kocsmai törzsasztalok, olvasóköri, pedagógus-délutánok stb.) esnek ki a támogatottsági körből.

## Balkán-kutatás Magyarországon

2005. október 24-én megalakult a Balkán-tanulmányok Központja Budapesten.

Célja: elősegíteni a balkáni térség gazdasági, társadalmi, politikai közeledését az Európai Unióhoz és ebben erősíteni Magyarország szerepvállalását. A központ Magyarország közvetítő szerepére vonatkozóan javaslatokat dolgoz ki a politikai szféra részére. Mint virtuális kutatóintézet, egyesíteni kívánja a balkáni térséggel foglalkozó kutatókat és vállalkozókat, szeretné elősegíteni a balkáni térséggel foglalkozó kutatók rendszeres együttműködését. Tanulmányokat kíván kidolgoztatni a magyarországi és a balkáni államokban folyó élelemtermelés, a táj- és vízgazdálkodás (Duna), a pénzpiac és ipari együttműködés, a közlekedés, a kereskedelem új perspektíváiról és a Balkán-régió európai uniós felkészültségéről.

A központ programtanácsában helyet kap a tudományos élet több vezető személyisége: Bayer József, Bedó Zoltán, Enyedi György, Glatz Ferenc – elnök, Kádár Béla, Michelberger Pál, Láng István, Somlyódy László akadémikusok és egyetemi, valamint akadémiai intézetigazgatók: Balogh Margit, Inotai András, Kerekes Sándor, Rechnitzer János, Rostoványi Zsolt, Sárközy Tamás, Schweitzer Ferenc, Szarka László, Szász Zoltán. Igazgató: Pók Attila, titkár: Antal Andrea. A programbizottság tagjai: Erhard Busek, volt osztrák alkancellár, EU-megbízott, Andrei Pleșu, volt román külügyminiszter, a bukaresti Europe College igazgatója, Dušan Kovač, a Szlovák Tudományos Akadémia elnökhelyettese, Arnold Suppan, a bécsi Kelet- és Délkelet-Európa Intézet elnöke, és magyar akadémikusok: Glatz Ferenc, Kádár Béla, Enyedi György, Láng István, Marosi Ernő.

A programtanács elfogadta a következő hónapok programját.

2005. november 15. – Az Európai Unió, a Balkán régió és Magyarország (konferencia). Előadók: Somogyi Ferenc (külügyminiszter), Kádár Béla (akadémikus), Michelberger Pál (akadémikus), Somlyódy László (akadémikus), Simonffy Zoltán (tud. munkatárs).

2005. december 9. – Dayton: Emberjogi kérdések a Balkánon.

2006. január 25. – Területi átrendeződések a Balkán térségben.

2006. február 20. – Az európai közlekedési rendszerek: Magyarország és a délkelet-európai térség.

2006. március 24. – A Duna: vízgazdálkodás, hajózás és kulturális folyó.

Az Európai Unió keleti kiterjesztésének következő állomásai Románia, Bulgária és feltehetően Törökország, Horvátország, Szerbia-Montenegró és Albánia integrációja lesz. Ez a délkelet-európai integrációs folyamat fokozatosan megváltoztatja Magyarország politikai, külgazdasági, kulturális környezetét. Magyarországon át vezet majd az európai politika fő útvonala. Új kihívások – verseny és lehetőség – nyílik mind a térségben elhelyezkedő, mind a térséggel határos államok polgárai számára. Fel kell tehát tárni: milyen versenyhelyzetet, kölcsönös befektetéseket tesz lehetővé a következő évtized.

A budapesti Európa Intézet Glatz Ferenc vezetésével ez év június 10-én indítványozta, hogy Budapesten jöjjön létre a „Balkán-tanulmányok Központja”. Az elmúlt hónapok előkészítő tárgyalásai során csatlakozott a kezdeményezéshez az MTA Stratégiai Kutatások Programja és több neves akadémikus, egyetemi tanár, közéleti személyiség.

A kezdeményezést támogatja a magyar külügyminiszter, Somogyi Ferenc is, aki elvállalta a november 15-i nyitókonferencia bevezető előadását. Több tudományos intézet jelezte részvételét: MTA Társadalomkutató Központja, a Világ gazdasági, Történettudományi, Jogtudományi, Politikatudományi, Mezőgazdasági, Kisebbségkutató és Földrajztudományi Intézetek, valamint a Corvinus Egyetem, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, a Szent István Egyetem, az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyes tanszékei. A program számol az agrár- és ipari szféra (kamarák), valamint a vállalkozók, pénzintézetek országos szervezeteinek és egyéni vállalkozóknak a csatlakozásával.

A programalkotó ülésen megállapodtak egy virtuális kutató- és menedzserközpont létrehozásában – az Európa Intézet, valamint az MTA Stratégiai Kutatások Programja pénzügyi és infrastrukturális támogatásával –, az új központ internetes portáljáról és az ideiglenes programtanács létrehozásáról.

Az alapítók a szakmai és vállalkozói közösségek, valamint egyének csatlakozását várják.

(E-mail-elérhetőség: antal@mtatk.hu, zathureczky@tti.hu.)

Budapest, 2005. október 24.